

Ubåten *Sjöhunden* spärrar utloppet till Härsfjärden oktober 1982. Helikopter med aktiv sonar i förgrunden (foto: Björn Lundberg).

1. Introduktion

1.1. Utredningarna

Den parlamentariska Ubåtsskyddskommissionen från april 1983 konkluderade med att de kränkande ubåtarna under ubåtsjakten i oktober 1982 och därefter kom från Warszawapakten, d.v.s. de var 'väsentligen sovjetiska ubåtar'.¹ På presskonferensen presenterade kommissionens ordförande, tidigare försvars- och utrikesministern Sven Andersson observationer av periskop och ubåtstorn, och information om akustik, signalspaning och bottenpåvar, som allt var för sig sades visa att det hade varit ubåtar från Warszawapakten, 'väsentligen sovjetiska ubåtar', som hade kränkt svenska vatten. Andersson

hänvisade till den militära expertisen, kommissionens militäre expert viceamiral Bror Stefenson.² 'Människor har sett och tecknat ned, och där skiljer det sig klart mellan olika ubåtar på den ena och den andra sidan', sa Stefenson till svensk TV efter presskonferensen och han fortsatte: 'därför kan vi säga att det är Warszawapakten. Vi har hört olika saker ... Vi har uppfångat i etern olika signaler som gör att vi kan säga vad det är.'³ I TV-studion tillsammans med Stefenson satt Carl Bildt, moderaternas säkerhetspolitiska expert och medlem av kommissionen, och han fortsatte: 'vi är helt säkra', och 'det råder ingen som helst tvekan'. Observationer och indikationer 'pekar entydigt på Warszawapakten' och 'detta är i allt väsentligt liktydigt med Sovjetunionen'.⁴ All dokumentation och bevisning var hemlig, vilket accepterades på den tiden, eftersom var och en förstod att man inte kunde avslöja för fienden vad man visste. Det 'skulle skada Sverige om vi sa exakt vad det var', sa Bildt.⁵ Regering protesterade å det skarpaste mot de sovjetiska kränkningarna, och Olof Palme lämnade personligen över en protestnot till den sovjetiske ambassadören Boris Pankin. Den svenske Moskvaambassadören blev hemkallad för konsultationer. Vad som emellertid inte framkom i detta läge var att regeringen var kritisk till Ubåtsskyddskommissionens slutsatser. Dåvarande industri- och senare försvarsministern Thage G. Peterson skriver att Olof Palme hade ett gräl i frågan med kommissionens ordförande Sven Andersson. Varken utrikesminister Lennart Bodström eller justitieminister Ove Rainer menade att indikationerna mot Sovjet skulle hålla i en rättegång, men förväntningarna från massmedia tvingade fram ett utpekande av Sovjet. Regeringen tvingades vika sig för kommissionen.⁶ Eller som dåvarande försvarsministern Anders Thunborg uttryckte saken i efterhand: '[Det var] ohållbart att peka ut Sovjetunionen ... men vad hade vi att sätta emot? Skulle vi dyka själva'.⁷ Ett protokoll från ett internt möte (socialdemokraternas verkställande utskott i maj 1983) visar emellertid att Olof Palme och senare utrikesministern Sten Andersson trodde att det var sovjetiska ubåtar, men inga bevis hade presenterats för dem, och de kunde inte förstå varför Sovjet fortsatte med dessa operationer, eftersom Moskva hade allt att förlora på dem rent politiskt. Varför fortsatte man

Olof Palme

Lennart Bodström

Thage G Peterson

med att provocera fram krigsliknande förhållanden i svensk skärgård trots att det var en katastrof för sovjetisk utrikespolitik?⁸ Man kan naturligtvis tänka sig att de militära fördelarna uppvägde de utrikespolitiska nackdelarna. Man kan tänka sig att Sovjet fann det nödvändigt att träna och förbereda operationer längs den svenska kusten inför ett kommande krig, men varför visade man i så fall upp periskop och ubåtstorn långt in i tätbefolkade områden? Varför demonstrerade man dessa 'förberedelser' för svenskarna? Varför uppträdde Sovjet öppet aggressivt längs den svenska kusten, samtidigt som man undvek konfrontation på andra områden? Varför ägnade man sig åt att provocera fram en förstärkning av det svenska försvar som skulle möta en sovjetisk attack? President Mauno Koivisto förmedlade Yurij Andropovs anmodan att svenskarna skulle använda mer våld mot de kränkande ubåtarna.⁹ Varför ville Moskva att svenskarna skulle sänka dessa ubåtar? Det var något som inte stämde.

Efter 1983 kom regeringen aldrig att officiellt peka ut Sovjetunionen, även om befolkningen och inte minst massmedia oftast utgick ifrån att det var sovjetisk aktivitet. 1985, efter en mobilisering inom massmedia och en konflikt i riksdagen tvingades Olof Palme offra sin utrikesminister Lennart Bodström, eftersom Bodström hade uttryckt oklarhet i frågan, d.v.s. var ovillig att peka ut Moskva.¹⁰ Delar av officerskåren med försvarsstabschefen viceamiral Bror Stefenson samt Carl Bildt menade att Sovjetunionen skulle pekas ut även efter 1983-års protestnot.¹¹ Samtidigt samlade den Marina analysgruppen

Statsminister Olof Palme förklarar den svenska protesten mot Sovjetunionen på regeringens presskonferens efter att Ubåtsskyddskommissionen har presenterat sin rapport i april 1983. T.h. försvarsminister Anders Thunborg och utrikesminister Lennart Bodström (foto: Bertil Ericsson/Pressens Bild).

teknisk bevisning om '30-metersubåtar' samt bottenspår från minifarkoster i svenska vatten – farkoster som antogs finnas dolda i det sovjetiska systemet. Enligt 1987-års hemliga utredning från försvarsstaben var det 'uteslutet' att västliga nationer skulle kunna genomföra denna 'verksamhet dolt under en så lång tidsperiod' och man konkluderade med att tillgänglig information pekar på att 'det är Sovjetunionen som genomför den främmande undervattensverksamheten på svenskt territorium'.¹² Regeringen utnämnde därefter en grupp under ledning av den tidigare chefen för den militära underrättelsetjänsten generalmajor Bengt Wallroth. Enligt gruppens konklusion var det inte möjligt att avgöra de kränkande ubåtarnas nationalitet.¹³ Samtidigt som det årligen inkom närmare tusen rapporter om möjlig undervattensverksamhet kunde man, enligt Wallroth, inte säga vem ubå-

tarna tillhörde. Många på militär sida tolkade detta som en 'politisk försiktighet'. Man antog att ett utpekande hade varit obekvämt inom socialdemokratien.¹⁴

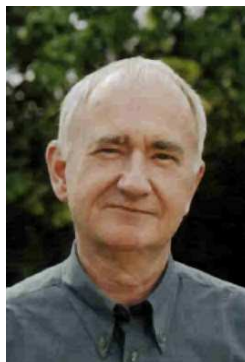
Efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 tillträdde den borgliga regeringen med Carl Bildt som statsminister. Han inledde följande år samtal med Moskva för att få bekräftelse på de sovjetiska kränkningarna. Bildts militära rådgivare, den tidigare chefen för den Marina analysgruppen kommandör Emil Svensson, förde med sig två bandinspelningar av 'ubåt' till Moskva som bevis för ubåtsaktivitet i svenska vatten. Det ena bandet visade sig senare eventuellt härröra från en simmande mink, vilket skapade en viss munterhet. Samtalen avslutades 1994 utan att ha gett något resultat.¹⁵ Efter detta tillsatte den nya försvarsministern Thage G. Peterson den s.k. Ubåtskommissionen med professor Hans G. Forsberg som ordförande och med den tidigare chefen för underrättelsetjänsten Bengt Wallroth som sekreterare. Kommissionen konkluderade med att ubåtar vid ett antal tillfällen hade kränkt svenskt territorium, men man fann inga av de tidigare argumenten övertygande för att peka mot någon bestämd nation. Enligt kommissionen var teckningar och ljudinspelningar oklara medan den definitiva signalspaningsinformation som den förra kommissionen hade hänvisat till visade sig aldrig ha existerat. Den nya kommissionen hävdade vidare att en diskussion om motiv inte kan göras om man inte känner till vem den kränkande makten är.¹⁶ En svensk UD-utredning från 1996 ledd av ambassadör Lars-Erik Lundin (avhemligad 2000) konkluderade emellertid med att Sovjetunionen hade de starkaste motiven för kränkningar av svenska vatten och sannolikt också var skyldig till sådana kränkningar.¹⁷ Men dåvarande vice statsministern (1982), senare statsminister Ingvar Carlsson (1986-91, 1994-96) sa 1999: 'Många trodde att eftersom Sovjetunionen hade kränkt våra vatten i Karlskrona [1981] var det sovjetiska ubåtar nu också', d.v.s. i Hårsfjärden och därefter.¹⁸ Carlsson skrev samma år att 'marinen övertolkade sitt material' eller 'drog direkt felaktiga slutsatser'.¹⁹ Hans försvarsminister Thage G. Peterson antydde möjligheten av västlig och kanske amerikansk involvering (se nedan).²⁰ På regeringsnivå fanns betydande osäkerhet om nationalitetsfrågan och någon entydig hållning existerade inte.

Caspar Weinberger

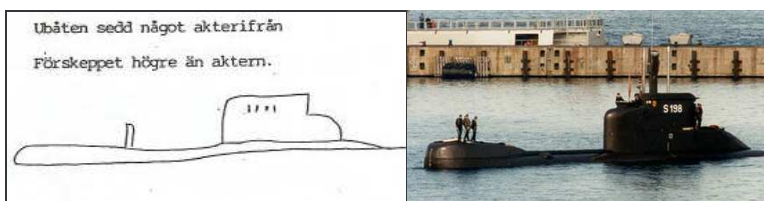

Carl Bildt

Emil Svensson

År 2000 berättade USAs tidigare försvarsminister Caspar Weinberger och Storbritanniens tidigare marinminister Sir Keith Speed i svenska TV-program att västliga ubåtar 'regelbundet' och 'rutinmässigt' opererade i svenska vatten. Regeringen fann det nödvändigt att tillsätta en ny utredning med den tidigare Washingtonambassadören Rolf Ekéus som enmansutredare. Ambassadör Ekéus tog in mig som civil expert, och vi startade med att intervjua relevanta officerare och ämbetsmän från december 2000. I januari 2001 utnämndes ambassadör Mathias Mossberg till huvudsekreterare för utredningen, och Ekéus, Mossberg och jag gjorde ett större antal intervjuer. Mitt ur-

Observationen vid Utö 1982 visar av allt att döma en västtysk ubåt Typ 206 med den typiska rundningen i bakkanten av tornet.²¹ Teckningen är från rapporten från Chefen för Ostkusten Örlogsbas (stämplad kvalificerat hemlig). Observatören beskrevs som tillförlitlig och konklusionen var att han med största sannolikhet hade observerat en Typ 206.²²

Rolf Ekéus

Mathias Mossberg

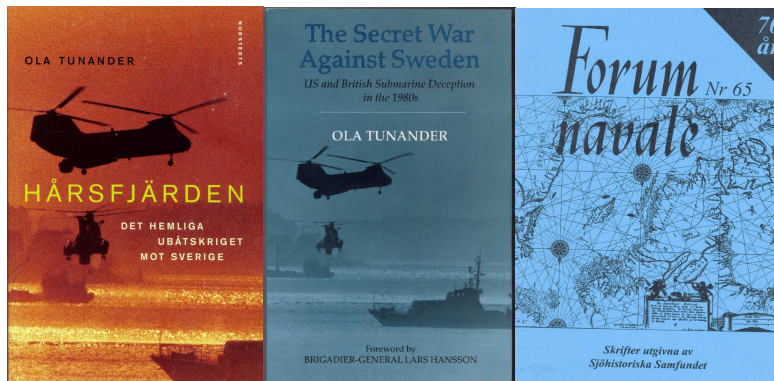
sprungliga manuskript användes som underlag för arbetet. I april 2001 anställdes den tidigare operationschefen för Östra militärområdet konteramiral Göran Wallén som militär expert. Wallén anslöt sig till Bror Stefensons och Emil Svenssons version, och Wallén ägnade mycken tid till att diskreditera mitt arbete. Ekéusutredningens rapport, *Perspektiv på ubåtsfrågan* (2001), var i många avseenden en kompromiss, i vissa fall en minsta gemensamma nämnare för Mossberg och Wallén, vilken inte var särskilt stor. Rolf Ekéus utredning konkluderade med att antalet säkra kränkningar understiger tio och att ingen nationalitetsbestämning har kunnat göras. Motivbilden antogs vara mer komplicerad och såväl Sovjetunionen som västmakterna antogs ha haft intresse för operationer i svenska vatten.²³

I 2008 visade det sig att Ekeusutredningen hade fått in tydligt material som pekade mot västliga kränkningar, men detta material fick inte offentliggöras. Rolf Ekeus skrev en rapport som tog upp ett par observationer av västtyska ubåtar, bl.a. en Typ 206 vid Utö den 10 februari 1982 långt in på svenskt vatten. Informationen byggde bl.a. på en rapport skriven av Chefen för Örlogsbasen Ost stämplad

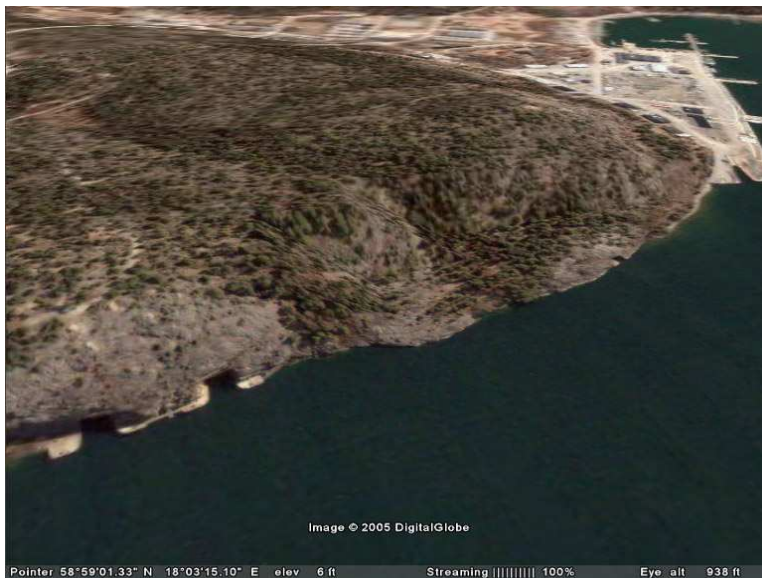
Ubåtsskyddskommissionens rapport från 1983 *Att möta ubåtshotet: Ubåtskränkningar och svensk säkerhetspolitik* (SOU 1983:13); Ubåtskommissionens rapport *Ubåtsfrågan 1981-1994: Rapport från ubåtskommissionen* (SOU 1995:135); och Ubåtsutredningens rapport *Perspektiv på ubåtsfrågan: Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt* (SOU 2001:85).

kvalificerat hemlig (hemlig upp till 70 år). Vid östra Muskö i oktober 1988 gjordes en definitiv bandinspelning av en brittisk Oberonklass-ubåt, vilket experter från Royal Navys ljudanalys bekräftade för sina svenska kollegor. Hela avsnittet som behandlar denna fråga är fortfarande hemligstämplat.²⁴ Utöver den strandade Whiskeyubåten 1981, som antogs möjligen ha trängt in av misstag, fann Ekeusutredningen inget material som entydigt pekade mot sovjetiska ubåtar. Däremot fann man material som pekade mot västliga ubåtar, men detta material är sekretessbelagt. Samtidigt som utrikesdepartementets chef Carl Bildt ironiserat över tanken att västliga ubåtar skulle ha kränkt svenska vatten, hemligstämplade hans departement specifika informationer om just västliga kränkningar.²⁵ 2008 presenterade försvarsmakten en utredning som sa att den inspelning av propellerljud som gjorts 1982 och som Emil Svensson visat upp i Moskva som bevis för sovjetisk ubåtsaktivitet i svenska vatten med största sannolikhet härrörde från en svensk taxibåt *Amalia*.²⁶ Det viktigaste 'beviset' för sovjetisk aktivitet kom därmed officiellt att avskrivas.

Böckerna *Hårsfjärden* (2001) och *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (2004). Den senare hade ett förord av dåvarande chefen för Stockholms kustartilleriförsvar Lars Hansson. T.h. Sjöhistoriska samfundets skrift *Forum Navale* (2009) med en längre artikel 'Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan'.

Strax efter att Rolf Ekéus hade kommit ut med sin utredning publicerade jag min bok *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001).²⁷ Boken byggde till dels på mitt deltagande i Ekéusutredningen men viktigare, på mer än tio års arbete med intervjuer och dokument om ubåtsfrågan.²⁸ Jag framhäver i boken att en diskussion om motiv inte är nog, och att man måste diskutera dessa kränkningar i detalj för att få klarhet i vad som har skett. Vid en studie av dokument och intervjuer från ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982 har jag funnit att allt relevant material pekar på västlig aktivitet. En del material pekar dessutom på brittiska och amerikanska operationer. Motiven måste förklaras utifrån den konkreta analysen av händelserna och inte tvärtom. Boken provocerade fram en debatt i Kungliga Örlogsmannasällskapets *Tidskrift i Sjöväsendet* och i *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens tidskrift och handlingar*, och den kom att utgöra ett förarbete till min mer utförliga bok *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (Frank Cass 2004).²⁹ En vidare debatt kom sedan att föras i Sjöhistoriska samfundets skrift *Forum Navale* och i *Historisk tidskrift*.³⁰

Muskö Örlogsbas inne i berget med ingångstunnlar för fartyg och ubåtar (foto: Google Earth). Under Hårsfjärdsjakten redovisade utkiken på berget ett par gånger ljus under vattnet vid tunnlar. Om observationerna är korrekta torde ljuset ha härrört från små farkoster med strålkastare (se nedan).

1.2. The Secret War against Sweden

Boken *The Secret War against Sweden* ingick i Frank Cass Naval series som är den mest prestigefulla bokserien om marinlitteratur som finns i Europa med böcker av bl.a. Milan Vego, Jürgen Rohwer och John Hattendorf. Förord till boken skrevs av den engelska marinlitteraturens nestor, Geoffrey Till, och av översten av 1gr. Lars Hansson, som vid ubåtsjakten 1982 var regional befälhavare med ansvar för kustartilleriet, de fasta mineringarna, bevakningsbåtar med sjunkbomber och de marina specialstyrkorna.³¹ En internationell debatt finns redovisad på webbsidan för *Parallel History Project*, där jag har bidragit med ett par artiklar, bl.a. en större artikel 'Remarks

on US/UK Submarine Deception in Swedish Waters in the 1980s' (Parallel History Project 2004).³² Dessa arbeten följdes upp av flera TV-dokumentärer, bl.a. en film producerad av det finska *Yle* (2006), en film av det fransk-tyska *ARTE* och det tyska *ZDF*: 'Im Feindlichen Tiefen' (2006, vilken kom att visas över hela Europa),³³ och tre filmer av *SVT*s Uppdrag granskning (2007, 2008)³⁴ som alla var mer eller mindre baserade på mitt forskningsmaterial. Massmediaintresset ledde också till en intervju med mig och med den tidigare brittiska marinministern Sir Keith Speed i tidningen *Sunday Times*.³⁵

I den svenska historikermiljön har boken *The Secret War against Sweden* behandlats endast sporadiskt, men att västliga ubåtar kan ha använts för att testa eget/vårt kustförsvar har tagits upp i alla de stora finska, danska och norska verken om det kalla kriget. De finska och danska historieverken baserar sig främst på boken *The Secret War against Sweden*. I Sverige har emellertid denna sak varit känslig. Det är först i 2008-2009 som frågan har kunnat tas upp av Ubåtsutredningens huvudsekreterare, ambassadör Mathias Mossberg, som ansluter sig till min behandling av de brittiska och amerikanska ubåtarna.³⁶ I det stora finska verket om efterkrigshistorien av Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* ('Finland under det kalla kriget')³⁷ från sommaren 2006, behandlas också frågan om amerikanska ubåtar i svenska vatten. Visuri är överste och docent vid den finska försvarshögskolan, och han har varit forskare vid det finska utrikespolitiska institutet. Han skriver följande:

En stor ubåtsjakt organiserades nära Stockholm i oktober 1982. Man använde sjunkbomber och fasta mineringar för att tvinga upp ubåtar.... Ubåtsincidenterna fortsatte i flera år ... Det har presenterats goda argument för att åtminstone i några fall var det amerikanska ubåtar som provocerade och 'testade' kustförsvaret, som Caspar Weinberger säger i ett yttrande [referens till Ola Tunander, 2001; 2004].³⁸

Också den danska utredningen om det kalla kriget, utnämnd av den danska regeringen i juni 2000, har gått in på ubåtsincidenterna och mitt arbete i utredningens beskrivning av hotbilden i Östersjöområdet

Ubåt inne i berget på Muskö.³⁹ Detta är insidan av en av tunnlarna från föregående bild.

det, framförallt som exempel på USAs psykologiska operationer. Utredningens rapport, *Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-91* publicerades i juni 2005 av DIIS (Dansk Institut for Internationale Studier) i fyra band på sammanlagt 2.350 sidor.⁴⁰ Utredningen skriver:

Et hemmeligt program for psykologisk krigførelse blev godkendt af præsident Reagan i de første måneder 1981 og straks iværksat [ref till den tidigare CIA-officeren, nu CIA-historikern Benjamin B. Fisher]⁴¹.... Som følge af den ekstreme hemmeligholdelse er den omfattende amerikanske psykologiske krigførelse imidlertid stort set ikke behandlet i litteraturen, med et par enkelte undtagelser (Ben B. Fisher og Ola Tunander)... Et vendepunkt i ubådsincidenternes historie indtrådte først, da den tidligere amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger i et interview med svensk TV den 7. marts 2000 åbenhjertigt fortalte, at NATO-ubåde eller vestlige ubåde regelmæssigt havde opereret i svenske farvande i 1980'erne for at teste det svenske forsvar.... Samstemmende bekræftede den tidligere britiske marineminister Sir Keith Speed i svensk TV den 11. april 2000, at britiske 'Oberon' ubåde efter aftale havde opereret i svenske farvande for

at teste det svenske kystforsvar.... En svensk forsker konkluderede i 2001 i en omfattende undersøgelse af tildragelserne i Hårsfjärden 1982, at det efter al sandsynlighed var vestlige ubåde, der udførte de store ubådsoperationer i svenske farvande 1982 og 1984 [ref. Tunander 2001; og 2004]. En hovedpointe vil i dag være, at de vestlige ubåde, der deltog i operationerne i 1982 og senere, bevidst søgte at tiltrække sig opmærksomhed ved at optræde i relativt tætbefolkede områder og ved at fremvise periskopet eller endog dele af ubådstårnet.... Som en følge af de ubådsoperationer, som flere vestlige land gennemførte i de svenske farvande i 1980'erne, skabtes gennem medierne billedet af en alvorlig sovjetisk trussel mod Sverige i 1980'erne.... I 1985 angreb en kreds af officerer under den såkaldte 'søofficerernes revolte' ledet af kommandør Hans von Hofsten statsminister Olof Palme for ikke at tage den sovjetiske trussel alvorlig. Ingen i de snævert involverede svenske og udenlandske flådekrede tog under dette begivenhedsforløp initiativ til at underrette den svenske regering om sagernes rette sammenhæng.⁴²

I det konkluderende kapitlet skriver utredningen följande:

Det påpeges ligeledes, at de ubådsoperationer, de vestlige lande gennemførte i de svenske farvande, blev tillagt Sovjetunionen, hvorved skabtes billedet af en øget sovjetisk trussel mod Sverige og det danske nærområde. Ubådsoperationerne førte til en krise i det offentlige liv i Sverige, så vel internt i forsvaret som mellem politikere og officerer, og belastede relationerne mellem Sverige og Sovjetunionen/Ryssland gennem mange år.⁴³

Utredningen fick genomgående ett varmt mottagande av danska⁴⁴ och norska⁴⁵ historiker men samtidigt kritik från en dansk brigadgeneral Michael Clemmesen, som höll det för troligt att ubåtarna var sovjetiska.⁴⁶ I motsats till de finska och danska kalla krigsprojekten går den norska motsvarigheten, *Norsk forsvarshistorie* (Eiden og Institutt for forsvarsstudier, 2004) inte in på ubåtsincidenterna i svenska vatten, och av naturliga skäl behandlar verket Östersjöområdet endast

Det finska verket om det kalla kriget (2006), den danska utredningen om det kalla kriget (2005) och det norska verket om det kalla kriget (2004).

sporadiskt. Däremot finns ett avsnitt som behandlar ubåtsincidenterna i norska vatten i verkets femte volym (1970-2000), som skrivits av kommandør/flottiljamiral Jacob Børresen, generalmajor Gullow Gjeseth och direktören för Institut for forsvarsstudier professor Rolf Tamnes. De norska incidenterna, som pågick under 1970- och 1980-talet var aldrig lika omfattande som de svenska, men i en del fall fanns likheter, t.ex. visade ubåtar i vissa fall upp periskop och torn för offentligheten. Den norska försvarshistoriens avsnitt om ubåtsincidenterna skriver:

Spørsmålet må derfor stilles om vi i realiteten var vitne til en form for provokasjon fra sovjetisk side, et subtilt press mot norske myndigheter for å fremtvinge en norsk tilbakeholdenhet i allianspolitikken. Eller kunne det være vestlige ubåter, som viste seg fram for å holde norske sjømiliterø myndigheter på tå hev og for å demonstrere sitt nærvær ovenfor Sovjetunionen som ledd i avskrekkingspolitikken?⁴⁷

Därefter intervjuar Forsvarshistorien amiral Kjell A. Prytz (generalinspektør for sjøforsvaret 1992-95) som inte utesluter sovjetiska intrång samtidigt som han säger sig:

'[ikke være] fremmed for at britiske og amerikanske ubåter kunne ha fått i oppdrag å vise seg fram langs norskekysten med adresse til både Moskva og Oslo'.

Forsvarshistorien intervjuar også amiral Ole Kr. Thomesen (sjø-kommandør i Nord-Norge 1987-93) som inte tror att sovjetiska ubåtar skulle uppträda på detta sätt.⁴⁸ Det norska verket drar ingen säker konklusion, men håller det heller inte för otroligt att ubåtarna som visade upp sig för offentligheten kanske snarare var brittiska och amerikanska (se nedan). Sammanfattningsvis kan man säga att de stora verken i de övriga nordiska länderna (Finland, Danmark och Norge) ansluter sig till min uppfattning om att den märkliga ubåtsaktivitet som karaktäriseras av uppvisning av ubåtstorn och periskop i tätbefolkade områden kan ha haft västligt, närmare bestämt amerikanskt eller brittiskt, ursprung.

I juni 2008 skrev ambassadör Mathias Mossberg, tidigare huvudsekreterare i Ubåtsutredningen (2001) en artikel i *Svenska Dagbladet*.⁴⁹ Mossberg var formellt sett den viktigaste personen i utredningen efter Rolf Ekeus. I praktiken var dess offentliga rapport en kompromissprodukt mellan Mossberg och utredningens militära expert Göran Wallén. Mossberg hade rätt att ta del av allt hemligt material. Han väljer nu att uttrycka sig mer i klartext och ansluter sig i allt väsentligt till min analys. Han skriver följande:

Det är nu 25 år sedan Ubåtsskyddskommissionen presenterade betänkandet 'Att möta ubåtshotet'. Där gavs en detaljerad beskrivning av 'det sannolika händelseförloppet' i Hårsfjärden. Kommissionen pekade ut Sovjetunionen på fyra indiciekedjor: optiska observationer, akustiska observationer, signalspaning och spår på havsbotten. Alla indiciekedjor i utpekandet av Sovjetunionen byggde på vad försvarsstaben levererat. Ingen av dem höll.... Sedan dess har både amerikaner och briter sagt att visst var de i svenska vatten. Och ryssarna har konsekvent förnekat inblandning.... Att det i Hårsfjärden fanns observationer som pekade på Nato är ostridigt och finns dokumenterat i krigsdagböcker och beskrivet i flera utredningar.... Men att åtminstone två incidenter un-

der månaderna före Hårsfjärden 1982 pekade på väst har tidigare inte nämnts.... Trots att Sovjetunionen fallit samman och därmed en rad påtvingade lojaliteter brutits har ingen ny information framkommit som stöder antagandet att det var sovjetiska ubåtar i Hårsfjärden.... Ubåtsutredningens genomgång av den samlade kunskapen om sovjetiska miniubåtssystem, baserad bl.a. på svenskt och annat underrättelsematerial, kunde inte styrka teorierna om en väl utvecklad sovjetisk kapacitet på området. Däremot fanns en dylik kapacitet i väst. I försvarsmaktens digra material i ubåtsfrågan finns rapporter med tydliga indikationer om nationalitet, som inte pekar österut. Men sådana rapporter försågs med rejäla hemligstämplar.⁵⁰

Ett par månader efter Mossbergs artikel skrev den förre finske presidenten Mauno Koivisto en artikel i *Svenska Dagbladet* om hur svenska massmedia i ubåtsincidenternas kölvatten försämrade relationerna mellan Sverige och Finland. Artikeln publicerades också som kapitel i hans bok *Grannar*. Koivisto skriver:

Under min statsministertid och presidentperiod nådde relationerna mellan Finland och Sverige ett lågvattenmärke. De kränkningar av svenska territorialvattengränser som ägde rum under början av 1980-talet ledde till en konflikt mellan Sverige och Sovjetunionen. I det sammanhanget ställdes också krav på Finland och bland annat mig som republikens president. Vi fördömde inte de sovjetiska kränkningarna, och sett ur dagens perspektiv förefaller det som om vi hade gjort rätt....

Efter en flottmanöver i Natos regi stannade två amerikanska örlogsfartyg i Stockholm för ett flottbesök. Mitt på ljusa dagen kunde ett antal ögonvittnen notera ett periskop alldeles intill det ena amerikanska fartyget. Tre dagar senare syntes en ubåt i partiellt ytläge i närheten av Stockholms hamn. Enligt forskaren Ola Tunander förefaller bådadera att ha varit amerikanska båtar.... Tunander misstänker också att det periskop som några dagar senare observerades i närheten av Muskö flottbas tillhörde en västlig båt. I alla dessa fall hade det, menar han, varit ologiskt för en

Mauno Koivistos bok *Grannar: Frändskap & friktion* (2008); Mathias Mossbergs bok *I mörka vatten: Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (2009); Peter Huchthausens och Alexandre Sheldon-Duplaix bok *Hide and Seek: The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (2009).

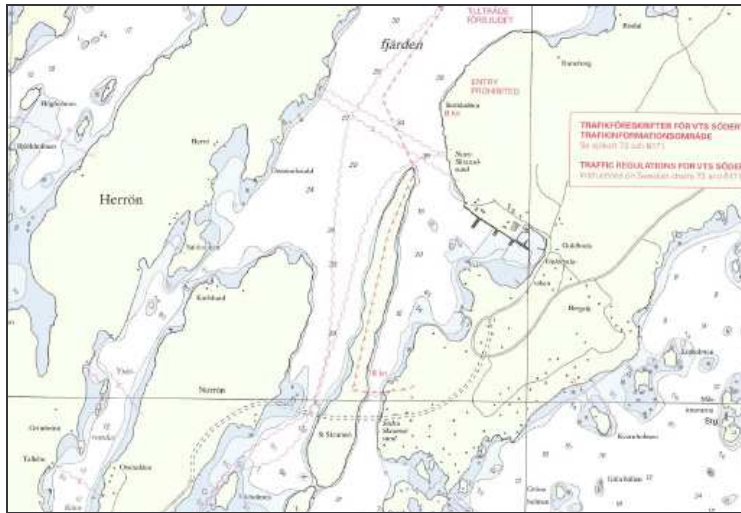
sovjetisk ubåt att så öppet annonsera sin existens.... Internationell press och tv-grupper från USA och Västtyskland anlände för att bevittna det märkliga skådespelet, som fortsatte i flera dagar.... Tunander lägger fram olika bevis för att eventuellt alla de båtar som flottan jagade skulle ha varit västliga....

Redan från första början undrade jag varför någon Östersjöstat skulle vilja försämra situationen i området på detta sätt. Den svenska pressen godkände inte denna analys. Finland beskylldes för undanflykter, och man uttryckte sin förtrytelse över att Finland inte ville klandra Sovjetunionen.... Kort efter detta reste jag på mitt första statsbesök, under vilket jag samtalande med Juri Andropov, som hade kommit till makten i Sovjetunionen. Jag konstaterade att jag misstänkte att det hela var fråga om provokationer och att det vore bra om Sovjetunionen gjorde något för att avslöja dessa. Andropov bad mig förmedla beskedet till svenskarna att Sovjetunionen bad dem sänka varje ubåt de kunde upptäcka i de egna vattnen. När jag ett par månader senare berättade detta för Palme [i augusti 1983] såg han vresig ut och sade ingen-

ting. Senare berättade bland andra Förenta staternas försvarsmi-
nister Caspar Weinberger att brittiska och amerikanska ubåtar
gjorde rekognosceringsturer in på svenskt territorialvatten. Avsik-
ten var att kontrollera den svenska flottans beredskap. De svenska
myndigheterna var medvetna om detta. Vem som visste är oklart,
men någon visste. Om det hade varit Sovjetunionen som i stor
skala låg bakom kränkningarna hade det lett till starkt tvivel om
landets pålitlighet och vilja till avspänning. För mig var ubåts-
affären och den spänning som den åstadkom i relationerna mellan
Sverige och Finland plågsamma.... Lyckligtvis lät vi inte de
svenska mediernas krav påverka oss. Enligt min mening borde
Sverige och Finland föra någon form av officiella samtal kring
ubåtsaffären. Den efterlämnade en så dålig smak i munnen.⁵¹

Några månader senare kom Mathias Mossberg ut med en bok *I mör-
ka vatten – Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan*
(Stockholm: Leopard, 2009). Boken utgör en anklagelseskrift mot
marinens och Carl Bildts sätt att hantera frågan. Mossberg skriver:

[Caspar] Weinberger sade i otvetydiga ordalag att amerikanska
ubåtar regelbundet testade det svenska försvaret, men aldrig utan
samråd mellan den svenska och den amerikanska marinen....
[Brittiska marinministern Keith Speed] betonade på samma sätt
att dessa tester uteslutande utförts med den svenska motpartens
godkännande.... Speed tillfrågades också våren 2008 av *Sunday*
Times om han kunde bekräfta att brittiska ubåtar opererade i
svenska vatten, och på detta svarade han ånyo ett entydigt ja. Men
han tillade att han inte kunde tala om vad dessa ubåtar gjorde i
svenska vatten – för detta var han förhindrad till sin död av brit-
tisk sekretesslagstiftning.... [USAs Försvarsminister William]
Perry sade till Thage Peterson om ubåten i Hårsfjärden att 'om det
är en ubåt behöver den ju inte vara rysk', och Schlesinger berätta-
de för Tunander om en skadad amerikansk ubåt i Sverige 1982....
I arbetet med 2001 års Ubåtsutredning såg vi vid ett besök på
Muskö Örlogsbas ett papper som visade hur budkavlen gick
mellan en viss grupp amiraler efter Weinbergers uttalanden, och

Muskö örlogsbas (detalj: sjökort Muskö 6162, Sjöfartsverket)

hur de stämde av sina kommentarer med varandra. Då vi ville ta kopia av detta papper hävdade marinens representant i utredningen att vi redan hade tillgång till det på kontoret i Stockholm, varför vi inte behövde ta någon kopia. Men det visade sig sedan att vi inte alls hade papperet, och när vi kom tillbaka till Muskös arkiv lite senare var papperet utgallrat och fanns inte kvar.... [Reaganadministrationen sökte lägga] ett ökat tryck mot Moskva. Kunde man få den svenska opinionen mer Sovjetfientlig så skulle detta sannolikt verka tillbakahållande på Palmes möjligheter att verka för andra säkerhetspolitiska alternativ. Att måla upp bilden av en ökad sovjetisk ubåtsaktivitet mot Sverige kunde här bli ett verksamt instrument. Särskilt som man på amerikansk sida hade perfekt täckning för sina politiska ambitioner av övningsmotivet och det föregivna behovet att testa allierade och vänligt sinnade länders försvar.... Det sannolika händelseförloppet... En ubåt, eller miniubåt, blir skadad den 5 och/eller den 7 oktober. Problem uppstår. Operationen trappas ned, men ubåtar är fortfarande kvar i vattnen kring Hårsfjärden. Och så händer det som inte skulle få

ske, en mina utlöses den 11 och ytterligare en ubåt skadas, denna gång kanske mer allvarligt. Men den klarar sig och signalerar detta med en grön fläck som kan läsas av satelliter. Därefter passerar denna ubåt i närheten av mikrofonraden vid Mälsten den 12 och dess signatur blir i detalj inspelad! Här måste alla indikationer suddas ut! Ingen ubåt vid minpassagen, ingen gul fläck, inga spår på bandet.... Sverige blev nog lurat. Det är för mycket som inte låter sig förklaras på annat sätt och som bara låter sig förklaras på detta sätt.... Det var en blåsning först och främst för landet Sverige.... Till råga på allt blev vi dragna vid näsan av den supermakt vi kände oss befryndade med! Det var en blåsning för den svenska regeringen. I någon mån den avgående borgerliga, men framför allt den tillträdande socialdemokratiska. Som nu fick matan ryckt under fötterna för viktiga delar av sin utrikespolitik... Men det var en blåsning också för försvarsmakten. För alla officerare som trodde på saken och som lojalt ställde upp.... Det var också en blåsning för media, som villigt spelade med och eldade på den politiska temperaturen. Nästan utan undantag.... [Carl Bildt] varnade före Hårsfjärden för möjligheten av kränkningar från väst och han hörde till dem som hade goda kontakter i Washington. Antingen visste han inte omfattningen av vad han gav sig in på när han tog en ledande roll i ubåtsfrågan och trodde blint på det som marinen lade fram för honom – och då var det illa. Eller också visste han och var med och förde alla bakom ljuset och då var det värre.⁵²

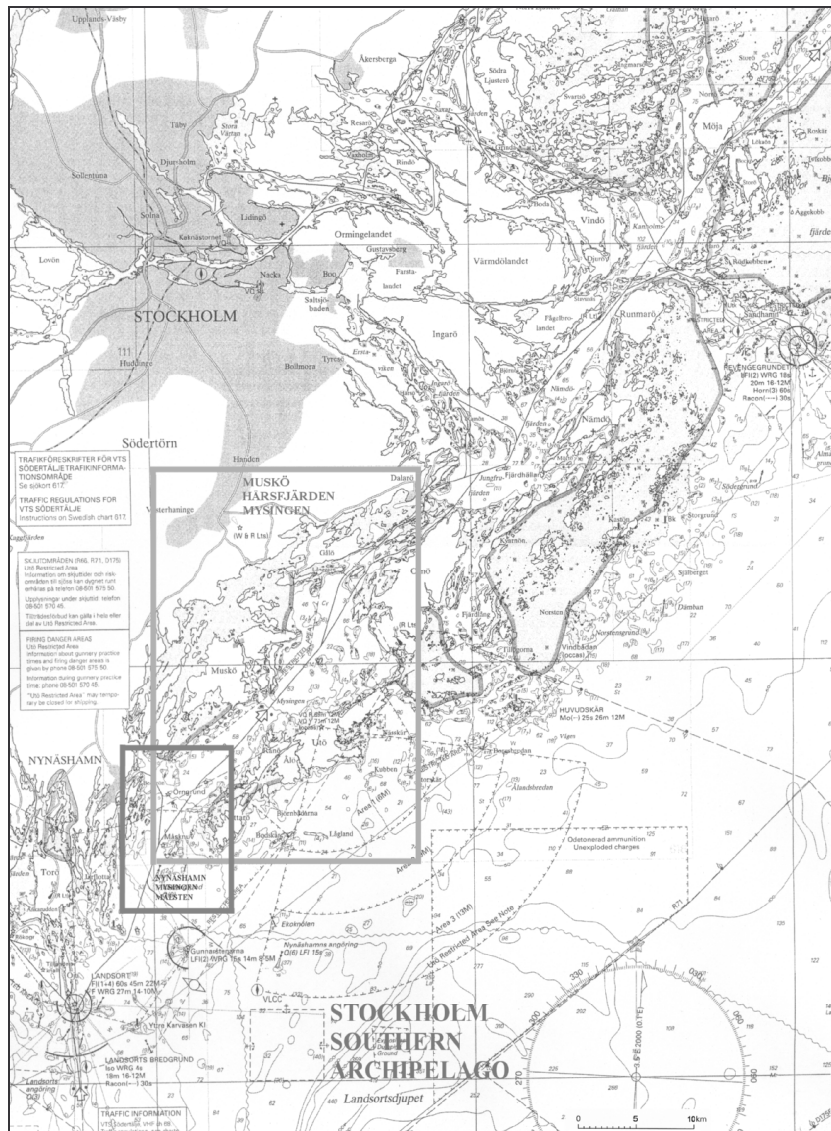
Ambassadör Rolf Ekéus skriver följande om Mossbergs bok:

Mathias Mossberg har med stöd av delvis ny information kunnat ge en skildring av både fakta och politiskt spel som är spännande som en förstklassig deckare. Den utgör samtidigt en tung anklagelseakt mot en liten krets inom marinen. Därtill tydliggörs att ett politiskt ansvar låg högt hos Carl Bildt och hans närmaste medarbetare. Mossbergs har på ett elegant sätt bidragit till att rätta ut frågetecknen runt ubåtsfrågan.⁵³

Ubåtsutredningens representanter, utredaren Ekéus och huvudsekreteraren Mossberg, ansluter sig nu till uppfattningen att det kanske väsentligen var västliga operationer i svenska vatten under 1980-talet. Såväl president Koivisto som ambassadör Mossberg liksom den danska utredningen tar upp det märkliga faktum att de extremt aggressiva operationerna i våra vatten inte motsvaras av aggressiv sovjetisk aktivitet på annat håll. Det var något som inte stämde. Nedan tar jag upp att *US Naval Intelligence* inte nämner operationerna mot Sverige i sina årliga rapporter trots den massmediala roll dessa operationer hade.⁵⁴ I *The Secret War against Sweden* drar jag därför slutsatsen att dessa operationer ogärna kan ha varit sovjetiska. Samma slutsats drog den danska kallakrigsutredningen. Den tar upp utvärderingen från det danska 'Forsvarets efterretningstjenestens' (FE). Enligt FE önskade Sovjet 'at opretholde området som et lavspændingsområde og stort set overholdt de de militære spilleregler. Denne tolkning vanskeliggjordes af ubådsincidenterne i de svenske farvande, som man havde svært ved at få til at passe ind i det generelle billede.'⁵⁵ Det kunde bara förklaras med att dessa operationer inte var sovjetiska. Samma konklusion kommer den tidigare finske presidenten Mauno Koivisto till.⁵⁶ Koivisto liksom den danska utredningen och Mossberg konkluderar därför, i likhet med *The Secret War against Sweden*, med att de svenska operationerna rimligen var västlig provokationer. Man kan anta att det sannolikt var amerikanska och brittiska psykologiska operationer för att förändra bilden av det sovjetiska hotet.

En liknande konklusion drar också USAs tidigare marinattaché till Moskva Peter Huchthausen and den franska marinanalytikern Alexandre Sheldon-Duplaix i deras bok *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (New Jersey: Wiley 2009). De skriver med referens till mig:

operationerna beslöts i realiteten av en 'deception operation committee', som leddes av Bill Casey med Dick Allen och med två representanter för utrikes- och försvarsdepartement. Operationerna drevs sedan av ett CIA-Navy [kontor] National Underwater Reconnaissance Office (NURO).⁵⁷

Stockholms södra skärgård (källa: Tunander 2004, s. xx-xxi)

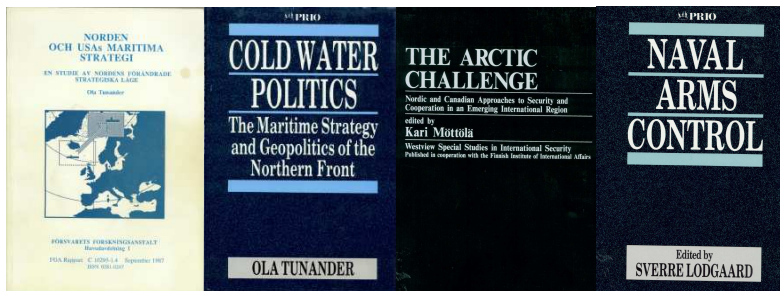
1.3. Bakgrund, källor och filtrering av information

En del historiker menar att säkerhetspolitik – eller som i detta fall ubåtskränkningar i Sverige under 1980-talet – bara kan studeras om man har de relevanta dokumenten som redogör för den ansvarige statens planer eller order för operationerna. Men denna stat kommer knappast att offentliggöra så delikat information, eftersom den kan ha diplomatiska konsekvenser. Det gör att nutidshistorikern kan välja mellan att bli till en hovkrönikör, som förlitar sig på det den ena eller andra staten finner ändamålsenligt att offentliggöra, alternativt att han eller hon utvecklas till en kritisk forskare som dessutom söker sig till texter, dokument och uttalanden som talar emot den egna statens eller individens intressen. Det kan vara frågan om källor, fragment, spridda offentliga uttalanden, kommentarer i dagböcker och dokument (som kanske har avhemligats av misstag), och kanske samtal och underhandsuppgifter, som kan ha betydelse för de vidare frågor som ställs. Den sanne historikern, den kritiske forskaren, tvingas lägga ett pussel av en mängd ibland motstridiga informationer, och det gäller inte minst om studieobjektet är något så delikat som ubåtsoperationer i främmande vatten. Historisk forskning handlar inte om en 'exakt vetenskap' i naturvetenskaplig bemärkelse. Det handlar om att förstå och finna rimliga förklaringar på grundval av begränsad information, och man bör vara medveten om att man som forskare kan ha svårt att ge en objektiv bild av sin egen tid. Någon historiker menar därför att man över huvud taget inte bör ägna sig åt nutidshistoria. När jag i mitten av 1980-talet skrev min doktorsavhandling om 'US Maritime Strategy'⁵⁸ argumenterade en av våra historieforskare för att ämnet låg alltför nära i tid. Han menade att man helst inte borde skriva om 1900-talet och i vilket fall inte om efterkrigstiden. Det finns ett visst fog för denna uppfattning.

För det *första* lever många centrala aktörer, och de har sin stolthet att försvara. Det är svårt att göra en objektiv bedömning när studieobjekten trampar in i diskussionen för att försvara sitt eget renommé. De centrala aktörerna kan påverka vad som finns tillgängligt för forskaren, och de kan presentera en tillrättalagd bild för att ge sig själva en ärofull plats i historien. För det *andra* är avgörande dokument fortfarande hemligstämplade, vilket gör att historikern lätt generali-

serar utifrån den bit av verkligheten som har offentliggjorts och därmed bringar till torgs en förvanskad bild, och kanske en för de centrala aktörerna tillrättalagd bild. För det *tredje* är forskare präglade av sin tid, och det kan vara svårt att se bortom en dominerande ideologi eller ett hegemoniskt tankemönster. Nutidshistoria är i dessa avseenden en kontroversiell disciplin. Historikern blir ofta till maktelitens hovkrönikör. Bevis som kan kompromettera denna elit kan lätt hemligstämplas, och centrala aktörer låter sig mer än gärna förvandlas till historiker som skriver om sin egen ärorika insats.

Samtidigt är det svårt att tänka sig att man inte skulle kunna tala om sin egen tid. Det är orimligt att ens egen tid inte skulle kunna vara föremål för forskning. Man kan också argumentera för att muntliga källor kan vara nog så viktiga, och dem finner man inte i arkiven. Arkiverade dokument kan vidare vara friserade eller utrensade. Evabritta Wallberg från Krigsarkivet har beskrivit hur bränning och utgallring av dokument 'var en medveten metod för att skydda känslig information'.⁵⁹ I Ubåtsutredningen fann vi att särskilt känsliga s.k. grönstämplade dokument inte hade någon juridisk existens och ofta brändes.⁶⁰ Men även existerande dokument kunde vara friserade. En sekreterare menade t.ex. att han skrev om protokoll i efterhand tillsammans med ministern, eftersom den senare var upptagen av hur han skulle komma att framstå i historieböckerna.⁶¹ Det är ett par av många exempel som visar att historieforskning generellt sätt inte är så lätt. Under alla omständigheter bör varje historiker skriva med vissa förbehåll, och han eller hon måste utgå från någon form av rimlighetsresonemang. Man måste söka förstå varför vissa aktörer agerar som de gör, och varför viss information lyfts fram, medan annan information filtreras bort. Historieforskning förvandlas till ett pussel, där de flesta bitar är svåra att identifiera eller saknas. Ofta kan man komma över information, en pusselbit, som inte 'stämmer', som till synes 'falsifierar' en tes eller föreställning om hur det slutgiltiga pusslet ser ut. Jag har upplevt det många gånger. Min bild av vad som skedde under ubåtsjakten i Hårsfjärden var inledningsvis en helt annan. Jag utgick först från den officiella bilden av kränkande sovjetiska ubåtar,⁶² men efterhand fann jag pusselbit efter pusselbit som inte stämde med denna bild. Så låt oss se på min egen utveckling. I mina tidigare arbeten 1985-89, bl.a. i FOA-rapporten *Norden och*

Min rapport för FOA om US Maritime Strategy från 1987, min bok *Cold Water Politics* (1989). Jag hade liknande bidrag i böcker som Möttöläs *The Arctic Challenge* (1988) och i Lodgaards *Naval Arms Control* (1992)

USAs Maritima Strategi (1987),⁶³ i en artikel om den nordiska gråzonen och buffertzonen i *Nordic Journal of Soviet & East European Studies* (1987)⁶⁴ och i den engelska akademiska boken *Cold Water Politics – US Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage 1989),⁶⁵ utgick jag, liksom den svenske kommandören Emil Svensson och den danske brigadgeneralen Michael Clemmesen, från hypotesen att kränkningarna väsentligen var sovjetiska. Jag antog att det kan ha funnits en viss västtysk verksamhet, men jag fann det rimligt att de avgörande kränkningarna var sovjetiska.⁶⁶ Inte minst därför att jag hade svårt att tro att Ubåtsskyddskommissionen skulle kunna hävda att man hade botten-spår, signalspaning och akustiska analyser som pekade på Sovjet utan att ha täckning för sina påståenden. Jag hade också svårt att se det rimliga i en omfattande västlig aktivitet. Det första arbetet *Norden och USAs Maritima Strategi* användes som kurslitteratur (en av två huvudböcker) på den svenska militärhögskolan i slutet på 1980-talet, och jag var där och föreläste för något hundratal officerare. När jag var på US Naval War College 1989 berättade Prof. Don Daniels att han använde min bok *Cold Water Politics* som kurslitteratur på skolan. Hösten 1989 höll jag ett föredrag på US Navy's Center for Naval Analysis vid Pentagon, där jag presenterade boken för US Navy's forskningselit på området. Senare gjorde jag en liknande presentation på US Naval Postgraduate School (Monterey, Kalifornien).

En liknande uppfattning kom till uttryck i mina bidrag till Kari Möttöläs *The Arctic Challenge – Nordic and Canadian Approaches to Security and Cooperation in Emerging International Region* (Boulder: Westview Press, 1988) och till Sverre Lodgaards *Naval Arms Control* (London: Sage 1992). Min hypotes vid denna tid var klar. Jag utgick ifrån att ubåtsaktiviteten i svenska vatten främst var sovjetisk. Samtidigt visste jag att det fanns störande fakta, som pekade mot västlig aktivitet,⁶⁷ men jag hade en tendens att bortse ifrån dem, därför att jag då fann dem oklara, inte tillräckligt trovärdiga eller för fantastiska. Jag deltog i en mängd samtal med ryssar och amerikaner, och 1993 ledde jag en norsk delegation med representanter för den norska marinen och det norska försvarsdepartementet samt med forskare från det norska Forsvarets forskningsinstitut (FFI) och Fredsforskningsinstitutet (PRIO) i möte med representanter för den tidigare sovjetiska marinen inklusive den juridiske rådgivaren generalmajor Pjotr Barabolja och den tidigare befälhavaren för StillehavsfloTTan och vice försvarsministern amiral Nikolai Amelko. I mitt föredrag antydde jag möjligheten av en viss sovjetisk aktivitet i svenska vatten under 1980-talet. Amiral Amelko gav ett 20-minuters upprört svar på min trevare. Jag får erkänna att jag då inte tog honom alltför allvarligt.

1993 deltog jag emellertid också i en PRIO-konferens i Norge⁶⁸ med den tidigare amerikanske CIA-chefen och försvarsministern James Schlesinger. Under en längre bilresa bekräftade Schlesinger att en amerikansk ubåt hade skadats i Stockholms skärgård 1982. Detta tvingade mig att ta saken mer på allvar. Från mitten av 1990-talet fanns alltmer bekräftelser från centrala personer som pekade på västliga operationer och 1995-års Ubåtskommission visade att den tidigare kommissionen från 1983 hade övertolkat, missstolkat och t.o.m. uppfunnit material för att kunna peka ut Moskva. Det existerade inga signalspaningsbevis och av den akustiska analysen kunde man inte dra några säkra slutsatser.⁶⁹ När jag granskade förre ÖB general Ljungs dagböcker⁷⁰ bekräftades denna bild. Detta blev än klarare när jag studerade underrättelserapporter, tekniska rapporter och krigsdagböcker (minut-för-minut noteringar) från Muskö örlogsbas

Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden (nr)	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
0034	Från hkp kodor [redacted] gäller vid kontakt	
0035	Akustiska spa har kontakt akustiska spa störs av Gotlandsfärjan akustiska spa gör bedömningen att föremålets propelleraxel är skadad.	
0106	HKP kontakt syd Mällsten. Eldtillstånd på meddelas	Mspto NM informeras
0109	Akustik medd att föremålet går sakta framåt.	HKP 469 info
0113	Akustiken styrkan i kontakten tilltar	medd hkp
0112	mellan hkp Nejon med trf stycken	
0114	Y70 återgår farten på föremålet ökar ytterligare	meddelar hkp
0116	Akustiken kontakten tilltar	Mspto NH meddelas om akustikens kontakten Problem med direkt linje tfn pga dåliga batterier. Åtgärdas
0118	Föremålet ligger stilla	Försök görs att medd 469 medd går ej fram försöket avbryts.
0119	Föremålet rör sig ryckvis framåt	Meddelas 469. Kontroll görs att Mspto NH har uppfattat. Msptoar Akustiken och postytan ligger på med- hörning.
0121	BevBåtar leds in av 469 + Tpb5	Avstånd och luckan mellan BevB diskut HB 7 tar täten
0124	Y70 lämnar frekvensen.	Tät ftg HB 7 fel på navrr. Kan han till godogöra sig hkp lägesangivning av föremålet (i bä avst från hkp)
0128	Från hkp till BevB: "håll nu lite ingen fällning nu bättre målvärden kommer". BevB reglerar sju position i förhållande till varandra	
0130	En av akustiska mikrofonerna ur funktion (nr 5) ingen kontakt.	
0132	Tpb5 meddelar: luckan en kabellängd.	
0134	enl 469: "kontakt nära A"= mikrofonen.	Kontakt nära Akustiska trots det ingen kontakt. 469 medd av oss att mik är utslagen. Akustiken tar order att

Blad från Mälstens krigsdagbok strax efter midnatt den 14 oktober. En farkost passerade minlinjen MS1 klockan 23:00 den 13 oktober. Eldförbud för minorna gavs 20:05, åter eldtillstånd efter passage 01:06, bevakningsbåtar förbereder fällning av sjunkbomber. Helikopter '469' ska vara 'Y69'.

(från chefen för Örlogsbas Ost), från chefen för kustartilleriets bas på Mälsten och från stabschefen för Stockholms kustartilleri.⁷¹ Samma sak gäller rapporten från den Marina analysgruppen⁷² och marinens interna utredning under amiral Gunnar Grandin.⁷³

Vad som var än mer problematiskt var det faktum att fler och fler informationer pekade på västlig – främst brittisk och amerikansk – aktivitet samt på en skadad ubåt. Samtidigt gjorde jag intervjuer med ett stort antal svenska marina befäl, som hade varit direkt involverade i dessa ubåtsjakter, samt med amerikanska, brittiska, tyska, franska, italienska, norska och danska ämbetsmän, marinofficerare och underrättelseofficerare. Flera av de mer centrala aktörerna har berättat om brittisk och amerikansk aktivitet i svenska vatten och om en skadad amerikansk ubåt i samband med ubåtsjakten i oktober 1982, men dessa personer har vanligtvis inte velat framträda med namn.

Någon historiker och officer har i efterhand kritiserat mig och min analys för att bygga på anonyma källor.⁷⁴ De har trott att det enbart är dessa källor som har förmått mig att peka ut USA och Storbritannien. Detta är en missuppfattning. Den information som de anonyma källorna har bidragit med har varit viktig och pekar mycket riktigt på dessa stater, men dessa källor utgör enbart ett komplement till mängden militära och civila dokument och offentliga intervjuer från TV och tidningar. Rent kvantitativt omfattar materialet från anonyma källor endast ca 2 % av det samlade materialet i min engelska bok (*The Secret War against Sweden*), medan jag har närmare 500 referenser till tidigare hemligstämplade dokument.

Jag har för övrigt gjort över hundra intervjuer med officerare och andra befattningshavare nämnda vid namn. Det är inte riktigt att min diskussion i nationalitetsfrågan vilar på information från anonyma källor. Nedan kommer jag att ta upp några frågor som berör ubåtarnas nationalitet främst i samband med ubåtsjakten i Hårsfjärden i Stockholms skärgård hösten 1982. I föreliggande arbete använder jag enbart information från militära och civila dokument (främst tidigare hemligstämplade dokument), uttalanden gjorda av centrala aktörer i intervjuer på TV eller andra större nyhetsmedia samt allmänt accepterad litteratur. I något fall har jag använt uttalanden från mer spekulativa partsinlagor (t.ex. Svensson 2006),⁷⁵ när den specifika infor-

To 14. okt (15)
0100 CFst ringde: Bottenhydrofon-
kontakt i Danziger gatt.
HKp d:0. Minslingen markerat ubåt
ub. 2 sjb i fällda. Oklart
resultat. Foto ring-
ningarna gällde ej eld-
fältet ("dager a. god sikt")
CFst på väg till MSB. Jag
stannade hemma.

Torsdagen den 14 oktober 1982

Omkring kl 0100 så ringde CFst. Det var på nytt bottenhydrofon-
kontakt i Danziger Gatt. Likaså vissa helikopterindikationer.
Bessutom hade minslingen markerat ubåt. Minorna hade inte ut-
lösts eftersom eldstånd inte fanns under mörkret. Två sjunkbom-
ber var fällda. Resultatet är oklart. CFst gav sig iväg till
MSB. Jag stannade t v hemma i telefonkontakt.

Från ÖB general Lennart Ljungs dagbok (strax efter midnatt den 14 oktober 1982) både handskrivna och renskrivna version (Krigsarkivet, Stockholm).

mationen i sig inte har varit kontroversiell. I vissa fall har jag också lagt in muntlig information i någon fotnot för att ge läsaren bakgrundsinformation för mitt eget tänkande utan att detta i sig utgör något bevis. Det material jag har granskat pekar i vissa fall på västlig, sannolikt på amerikansk men i något fall på brittisk aktivitet. I andra fall är det mer osäkert. I ytterligare fall är utpekandet av USA och Storbritannien så säkert som det kan vara utan att man har ubåten surrad vid kaj och besättningen arresterad. I inget fall som jag har funnit pekar operationen i september-oktober 1982 på sovjetisk aktivitet, vilket naturligtvis inte betyder att sovjetiska styrkor avhöll sig från operationer i svenska vatten. Men det är märkligt att ett par helt centrala officerare har kunnat dra 'direkt felaktiga slutsatser', för att citera Ingvar Carlsson ovan.⁷⁶ Hur kommer det sig att annars professionella officerare har varit helt inkompetenta när det gäller analysen av

de kränkande ubåtarnas nationalitet? I flera fall kan man säkert förklara detta med att dessa officerare, i likhet med undertecknade, hade svårt att föreställa sig att västliga makter skulle ha utfört dessa operationer. Det är en fråga som på sitt sätt gäller oss alla, och detta avspeglar ett viss mått av naivitet. Problemet är att några centrala officerare, till synes medvetet, har rensat bort information som pekar mot västlig aktivitet. Vi vet vilken information som gavs dem och vi vet vilken information som de sedan lämnade vidare till Ubåtsskyddskommissionen, och i det senare fallet var all delikat information, som pekade västerut, borta. Man måste åtminstone ställa sig frågan: varför? Hur ska man förklara att vissa centrala officerare konsekvent har valt att ta bort information som pekar mot västlig aktivitet samtidigt som samma personer har uppfunnit icke-existerande information som pekar mot sovjetisk aktivitet? Man kan naturligtvis argumentera för att Sovjetunionen var fienden, och det skulle ställa till betydande problem om en västlig ubåt skulle avslöjas under en ubåtsjakt i svenska vatten. Man kan hävda att det fanns rationella skäl att modifiera faktaunderlaget. Men vad blev konsekvenserna av ett sådant agerande i relationen till regeringen och till befolkningen som helhet? Om dessa ting antas vara för sensitiva för att delge regeringen, kan man i så fall hävda att regeringen styr utrikes- och säkerhetspolitiken?

En något märklig konsekvens av de centrala officerarnas filtrering av informationen om ubåtsjakten var att försvarsstaben endast offentliggjorde mindre tydlig information som inte bevisade någonting. När det senare visade sig att Ubåtsskyddskommissionens mycket 'definitiva information' om signalspaning och propellerljud var påhittad och att vissa ljudinspelningar härrörde från naturliga företeelser som mink och sill fick hela ubåtsjakten ett löjets skimmer. Även erkända forskare och politiker började ifrågasätta om några ubåtar över huvud taget hade uppträtt i svenska vatten. Detta skapade våldsamt irritation inom marinen bland officerare som hade deltagit i dessa jakter. Många hade personlig erfarenhet av ubåtar i svenska vatten. Problemet var att försvarsstaben och underrättelsetjänsten inte ville offentliggöra det material som kunde bevisa ubåtarnas existens. Man vägrade att offentliggöra tydliga sonarbilder och tydliga bilder av bandspår. Det visade sig senare att på de centrala bandinspelningarna var

väsentlig information inte längre möjlig att urskilja. Här fanns till synes bara havsbrus, medan informatinen var borta, samtidigt som avgörande fotografier och laboratorieanalyser hade försvunnit från underrättelsetjänstens arkiv. Samma sak gäller de viktigaste sidorna i krigsdagboken. Borta. Man måste åtminstone fråga sig varför. Hur kommer det sig att man kan hålla flera tiotals med hyllmeter med mindre tydlig information om ubåtsaktivitet i svenska vatten, medan dokument som innehåller definitiv information är borta? Dokument och ljudinspelningar, som vi vet har funnits och som är av en karaktär att de skulle kunna ha använts som bevis för att bestämma ubåtars nationalitet, har försvunnit. Varför?

Efter att SVT:s Uppdrag granskning hade visat två program hösten 2007 (som bl.a. klargjorde att det inte fanns täckning för Emil Svenssons m.fl. påståenden om att en 3:47-minutersinspelning den 12 oktober 1982 var bevis för en sovjetisk ubåt) höll Förvarshögskolan, Kungliga krigsvetenskapsakademien och Kungliga Örlogsmannasällskapet ett heldagsseminarium organiserat av bl.a. centrala officerare som Bror Stefenson, Göran Wallén och Emil Svensson. Seminariet inleddes med ett angrepp på mig, och hela seminariet med dess uppläggning var väsentligen riktat mot mig och mitt arbete. Den skrift från seminariet (Fältström red. 2008) som har presenterats i efterhand innehåller ett stort antal felaktigheter, och kan knappast beskrivas som seriös. Jag kommer att ta upp några väsentliga punkter nedan.

Jag kommer i denna volym först att granska några optiska observationer från Hårsfjärdsincidenten, som enligt Ubåtsskyddskommisionen pekade på sovjetisk verksamhet. Den naturliga förklaringen till denna aktivitet visar sig emellertid i flera fall vara västliga och i något fall mer specifikt amerikanska operationer. Jag kommer därefter att granska några tekniska bevis: bottenpår, signaler, ljudband och sonarbilder. Även i dessa fall pekar en analys av aktiviteten på västliga och i några fall på amerikanska och brittiska operationer. För det tredje kommer jag att granska några uttalanden från amerikansk, brittisk, finsk, sovjetisk och svensk sida. En analys av dessa uttalanden pekar på västlig och i flera fall på amerikansk och brittisk aktivitet. Ett sista kapitel innehåller en konkluderande kommentar. Till sist finns en presentation av författaren.

¹ SOU 1983:13. *Att möta ubåtshotet – Ubåtskränkningar och svensk säkerhetspolitik*. Betänkande av ubåtsskyddskommissionen (Stockholm: Försvarsdepartementet, 1983), s. 10.

² Sven Andersson, 'Extra Rapport', SVT2, (26 april 1983).

³ Bror Stefenson intervjuad i Rapport, SVT2 (26 april 1983).

⁴ Carl Bildt intervjuad i Rapport, SVT2 (26 april 1983).

⁵ Ibid.

⁶ Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999); Lennart Bodström, 1999. 'Politik och ubåtar', s. 151-164 i Lars Bergström & Klas Åmark, (red.), *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma* (Uppsala: Verdandi, 1999); Lennart Bodström, *Mitt i Stormen* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2000); Thage G. Peterson, *Resan mot Mars – Anteckningar och minnen* (Stockholm: Bonniers, 1999); Anders Mellbourn, 'Efter ubåtsrapporten 1983 – Palme tvingad peka ut Sovjet', *Dagens Nyheter*, 6 mars (1988).

⁷ Anders Thunborg. 'Ohållbart att peka ut Sovjetunionen', *Dagens Nyheter*, 6 maj (2001).

⁸ Referat från det verkställande utskottets möte, Socialdemokratiska arbetarpartiet, 17 maj 1983, *Arbetarrörelsens arkiv*, Stockholm.

⁹ Sven Svensson (1986), 'Mauno Koivisto på tvådagarsbesök: Tiger om framtiden', *Dagens Nyheter*, 21 oktober.

¹⁰ Lars Olof Lampers, *Bodströmmaffären och det säkerhetspolitiska debattklimatet i Sverige 1982-1985* (Stockholm: Statsvetenskapliga Institutionen, Stockholms Universitet, 1996).

¹¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

¹² 'Rapport om undervattensverksamhet som riktats mot vårt land', signerad general Bengt Gustafsson och generallöjtnant Thorsten Engberg (Stockholm: Försvarsstaben, 25 november 1987).

¹³ Notat för orientering av regeringen december 1987 av den s.k. 'Regeringsgruppen' (Jan Eliasson, Hans Dahlgren och Bengt Wallroth) under ledning av generalmajor Bengt Wallroth, Chef för den internationella avdelningen på försvarsdepartementet (CFö/INT). 'Undervattensverksamhet – förekomst, omfattning och inriktning tidsmässigt och geografiskt (det s.k. "mönstret" i verksamheten samt nationalitetsbestämning)'. Dokumentet överlämnades till Ekéusutredningen av kabinetssekreterare Hans Dahlgren, 5 april 2001 (*Ekéusutredningen arkiv 50:3*, Riksarkivet, Stockholm).

-
- ¹⁴ Se t.ex. Hans von Hofsten. *I kamp mot överheten – Örlog och debatt* (Stockholm: T. Fischer & Co, 1993).
- ¹⁵ SOU 1995:135. *Ubåtsfrågan 1981-1994 – Rapport från ubåtskommissionen* (Stockholm: Försvarsdepartementet, 1995), s. 201-208; 'Slutrapport Ubåtsamtalen', Emil Svensson (Ordförande), 24 januari, 1995.
- ¹⁶ SOU 1995:135.
- ¹⁷ Lars-Erik Lundin *et. al.*. 'Den främmande undervattensverksamheten på svenskt territorium under perioden 1980-1995 sedd ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv', (signerad av ambassadör Lars-Erik Lundin, ambassadör Carl-Johan Groth, professor Rutger Lindahl och ambassadör Lennart Myrsten) (Stockholm: Utrikesdepartementet, 1996).
- ¹⁸ Intervju med Ingvar Carlsson, 'Aktuellt', TV1, (25 oktober 1999); se också Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999).
- ¹⁹ Carlsson (1999), p. 115.
- ²⁰ Thage G. Peterson (1999), s. 556-557.
- ²¹ <http://zone.sousmarins.free.fr/sous-marins%20du%20monde%2010.htm>
- ²² Uppdrag granskning, *SVT1*, 11 juni 2008.
- ²³ SOU 2001:85. *Perspektiv på ubåtsfrågan – Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt.* (Stockholm: Statens Offentliga Utredningar, Försvarsdepartementet, 2001).
- ²⁴ All denna information presenterades i TV-programmet 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT1*, 11 juni 2008 (bl.a. i samband med intervjuer med huvudsekreteraren Mathias Mossberg).
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ Inspelade ubåtsljud kan vara ytfartyg, *Försvarsmakten*, 19 maj 2008. <http://www2.mil.se/sv/Nyheter/Nyheter-milse/Inspelat-ubatsljud-kan-vara-ytfartyg/>
- ²⁷ Ola Tunander, *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001).
- ²⁸ Jag hade en tidig version av mitt manuskript redan när jag anlätades av Rolf Ekéus hösten 2000. Vår överenskommelse var att jag fortsatte att arbeta med min bok samtidigt som jag deltog i arbetet med utredningen. Ambassadör Ekeus och jag startade med att intervjua relevanta officerare och ämbetsmän från december 2000.
- ²⁹ Ola Tunander, *The Secret War Against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (London & New York: Frank Cass, 2004a).
- ³⁰ Tunander, 'Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan', *Forum Navale*, nr. 65, 2009a, s. 125-150; Tunander, 'Ett generalangrepp på

den kritiska historieforskningen. En kommentar till Bengt Gustafsson', *Historisk tidskrift*, nr 1, 2009b, s. 48-62; Tunander, 'Det så kallade Elefantmötet', *Historisk tidskrift*, 1 2009c, s. 251-255; se också artikel i *Historisk tidskrift*, nr 3, 2009d.

³¹ Tunander 2004a.

³² Ola Tunander, 2004b. 'Remarks on US/UK Submarine Deception in Swedish Waters in the 1980s', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (section Area Studies), 29 July.

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/documents/subinc/Tunander2.pdf>; se också Tunander 2002. 'Submarine Incursions in Swedish Waters, 1980-1992: Comment on a Controversy', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (section Area Studies), 22 November; och Tunander, 2005. 'Comment: The "Suspect" Who Investigated Himself', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (Area Studies: Submarine Incursions in Swedish Waters), 17 May:

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>

³³ <http://www.zdf.de/ZDFde/inhalt/27/0,1872,3902875,00.html>

<http://www.arte.tv/de/geschichte-gesellschaft/archivs/der-kalte-krieg/Das-Programm/881300.CmC=881094.html>

³⁴ 'Ubåtar, lögner och ljudband', Uppdrag granskning, SVTI 3 oktober 2007, <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=75456&a=926121>; 'Sista beviset faller i ubåtsfrågan', Uppdrag granskning, 21 november 2007

<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=75452>; Uppdrag granskning, SVTI 11 juni 2008

<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=94372>.

³⁵ Pelle Neroth, 'Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast', *Sunday Times*, 27 January 2008.

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article3257297.ece>

³⁶ Mathias Mossberg, 2008, 'Försvaret mörkade västubåtar', *Svenska Dagbladet*, 9 juni.

³⁷ Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* (Helsinki: Otava, 2006), s. 268.

³⁸ Ibid. Visuri skriver följande i *Suomi kylmässä sodassa* (s.268):

'Vid Sveriges kust gjorde man många observationer av ubåtar, men man hade inga bevis med undantag för ett fall hösten 1981. En stor ubåtsjakt organiserades nära Stockholm i oktober 1982. Man använde sjunkbomber och fasta mineringar för att tvinga upp ubåtar. Sveriges regering skyllde på Sovjetunionen. Ubåtsincidenterna fortsatte i flera år, och den fåfänga ubåtsjakten var mycket deprimerande för svenskarna. Dubier beträffande den

svenska marinens effektivitet och de många sammanträffandena har vuxit med tiden. Det har presenterats goda argument för att åtminstone i några fall var det amerikanska ubåtar som provocerade och 'testade' kustförsvaret, som Caspar Weinberger säger i ett yttrande. President Koivisto trodde inte på de svenska rapporterna och på beskyllningarna mot Sovjetunionen. Han fick aldrig se några bevis, och han attackerades hårt av den svenska pressen.' (översatt från finska: P. Visuri).

³⁹ <http://www.rcgroups.com/forums/showthread.php?t=526337>

⁴⁰ Dansk Institut for Internationella Studier (DIIS), 2005. *Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, Band 3 1979-1991. Utredningens ordförande var DIIS chefsutredare Svend Aage Christensen (daglig ledare för flertalet säkerhetspolitiska utredningar i Danmark sedan mitten av 1980-talet). Han har tillsammans med bl.a. dr.phil. Frede P. Jensen och dr.scient.pol. Erik Beukel haft huvudansvar för arbetet.

⁴¹ Ben B. Fisher, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, The CIA Center for the Study of Intelligence, 1997, s. 6.

⁴² Den danske utredningen skriver: 'Et hemmeligt program for psykologisk krigførelse blev godkendt af præsident Reagan i de første måneder 1981 og straks iværksat [ref till den tidigare CIA-officeren och nuvarande CIA-historikern Benjamin B. Fisher].... Som følge af den ekstreme hemmeligholdelse er den omfattende amerikanske psykologiske krigførelse imidlertid stort set ikke behandlet i litteraturen, med et par enkelte undtagelser (Ben B. Fisher og Ola Tunander) [ref. Tunander 2004].... De omfattende ubådsaktioner i svenska farvande, der for årene 1981-1992 løb op i ca. 2550 rapporter om "optiske observationer" af ubåde, blev i almindelighed, også af opinionen, tillagt Sovjetunionen, selv om der ikke forelå konkrete beviser. I en række engelsksprogede bøger om søkrigsførelse blev tildragelserne 1982

og 1984 (Karlskrona) og specielt Hårsfjärden 1982 beskrevet som offensive specialstyrkeoperationer (spetsnas) og i øvrig de eneste kendte under den kolde krig. Vurderingerne af betydningen af operationerne varierede i øvrig betydeligt fra iagttagere til iagttagere.

Et vendepunkt i ubådsincidenternes historie indtrådte først, da den tidligere amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger i et interview med svensk TV den 7. marts 2000 åbenhjertigt fortalte, at NATO-ubåde eller vestlige ubåde regelmæssigt havde opereret i svenske farvande i 1980'erne for at teste det svenske forsvar. Ifølge Weinberger skete der ikke nogen besjling af svensk farvand eller test af det svenske forsvar uden efter samråd med svenske myndigheder. Samstemmende bekræftede den tidligere britiske marineminister Sir Keith Speed i svensk TV den 11. april 2000, at britiske "Oberon"-ubåde efter aftale havde opereret i svenske farvande for at teste det svenske kystforsvar. Den danske generalløjtnant Kjeld Hillingsø udtalte i samme TV-program: "Man var interesseret i at afprøve, om Sverige for det første var i stand til og for det andet villig til at forsvare sit territorium. Det var en legitim NATO-interesse. Nordmændene og danskerne kunne sige til de andre NATO-lande: 'Vi stoler på svenskerne. De vil afgjort forsvare den flanke.' Men stormagterne og supermagterne foretrak selv at indhente deres oplysninger, selv at bekræfte dem."

I 2000 blev det således for første gang tilkendegivet af vestlige beslutningstagere og officerer, at vestlige magter havde opereret i de svenske farvande i egentlige operationer. Med disse udtalelser kunne de ikke få tegn på vestlige ubådsaktiviteter i de svenske farvande sættes i perspektiv. En svensk forsker konkluderede i 2001 i en omfattende undersøgelse af tildragelserne i Hårsfjärden 1982, at det efter al sandsynlighed var vestlige ubåde, der udførte de store ubådsoperationer i svenske farvande 1982 og 1984 [ref. Ola Tunander 2001; og 2004].

En hovedpointe vil i dag være, at de vestlige ubåde, der deltog i operationerne i 1982 og senere, bevidst søgte at tiltrække sig opmærksomhed ved at optræde i relativt tætbefolkede områder og ved at fremvise periskopet eller endog dele af ubådstårnet. Dette strider mod al professionel ubådspraksis, som netop går ud på, at operationerne skal være hemmelige ... Operationerne kan i udgangspunktet være begyndt som rene testoperationer, således som Weinberger skildrer det. Ud fra det foreliggende kan det ikke afgøres, hvor initiativet til at give operationerne en psykologisk dimension er taget.

Som en følge af de ubådsoperationer, som flere vestlige land gennemførte i de svenske farvande i 1980'erne, skabtes gennem medierne billedet av en alvorlig sovjetisk trussel mod Sverige i 1980'erne. De tilbagevendende

ubådsoperationer i de svenske farvande blev tillagt Sovjetunionen, der for den svenske og den internationale opinion fremstod som en magt, der ensidig og arrogant varetog egne strategiske interesser og truede neutrale, vennligtsindede stater. Herigennem ændredes også den traditionelle billede af Østersøen som et lavspændingsområde, hvor alle lande til en vis grad havde lagt bånd på sig selv og afholdt sig fra maritime provokationer. Forholdet mellem Sverige og Sovjetunionen blev i årevis dybt belastet af sagen. Som vi har set, jf. Kap. 77, voldte fremvæksten af en tilsyneladende væsentligt forøget sovjetisk trussel i nærområdet i 1980'erne i årevis hovedbrud for den danske militære efterretningstjeneste [FE], der havde svært ved at få denne nye udvikling til at passe sammen med de øvrige udslag af sovjetisk militærpolitik [ref. FE arkiv; på sidan 467 i samma volym sägs: 'FE's vurdering af Sovjetunionens optræden i Østersøområdet var, at Sovjetunionen ønskede at opretholde området som et lavspændingsområde og stort set overholdt de militære spilleregler. Denne tolkning vanskeliggjordes af ubådsincidenterne i de svenske farvande, som man havde svært ved at få til at passe ind i det generelle billede'].

Ubådsoperationerne i de svenske farvande førte til en krise i det offentlige liv i Sverige og fik vidtrækkende politiske og militære konsekvenser. En sovjetisk trussel mod Sverige blev pludseligt følt meget nærværende af den svenske befolkning. Medens Sovjetunionen i 1976 kun blev opfattet som en direkte trussel af 6 % og som en trussel eller uvenlig stat af 27 %, var billedet efter den sovjetiske Whiskey-ubåds strandning i oktober 1981 et helt andet. Nu opfattede 34 % af den svenske befolkning Sovjetunionen som en direkte trussel og 71 % som enten en trussel eller som uvenlig over for Sverige. Efter Hårsfjärden og ubåtskommissionens rapport steg tallene yderligere: 42 % betragtede Sovjetunionen som en direkte trussel og hele 83 som en trussel eller som uvenlig overfor Sverige. Disse tal holdt sig gennem en række år og vidnede om, at den svenske befolkning som følge af begivenhederne helt havde ændret syn på Sovjetunionen. Udviklingen førte til en forøgelse av det svenske forsvarsbudget [ref. Tunander 2004].

Ubådsoperationerne skabte en stemning af mistillid i Sverige mellem politikere og dele af forsvaret og også internt indenfor forsvaret. Hverken statsminister Olof Palme eller forsvarsminister Anders Thunborg troede på forsvarsstabens rapport af 18. april 1983, der entydig udpegede Sovjetunionen som den krænkende part, men de følte sig af politiske grunde tvunget til at acceptere den og nedkøle forholdet til Sovjetunionen. Også internt i forsvaret opstod der misstemning over såvel manglende information som over dispositionerne under ubådsjagten. Enkelte høje officerer blev beskyldt for

at have samarbejdet med Sovjetunionen og ladet ubådene slippe ud [ref Tunander 2004]. I 1985 angreb en kreds af officerer under den såkaldte "sø-officerernes revolte" ledet af kommandør Hans von Hofsten statsminister Olof Palme for ikke at tage den sovjetiske trussel alvorlig. Ingen i de snævert involverede svenske og udenlandske flådekredse tog under dette begivenhedsforløp initiativ til at underrette den svenske regering om sagerens rette sammenhæng.' (DIIS, 2005, Band 3, 1979-1991, s. 478-491).

⁴³ Ibid, s. 552.

⁴⁴ Se diskussionen om utredningen som hölls av Selskapet for Samtidshistorisk Forskning i Videnskapernes Selskaps lokaler i Köpenhamn den 16 september 2005.

⁴⁵ Knut Einar Eriksen, 'Danmark under den kolde krig – et norsk perspektiv', *Arbeiderhistorie*, nr. 1 2006, s. 77-85.

⁴⁶ Michael Clemmesen vid den danska försvarsakademin hade flera års erfarenhet från de baltiska staterna som hade präglats av sovjetmakten. Han utgick ifrån att ubåtarna i svenska vatten rimligen var sovjetiska och vände sig mot min beskrivning av ubåtsincidenterna. Mycket av det som han skrev vid denna tid kan närmast betecknas som en diskrediteringskampanj mot såväl utredningen som mot mitt arbete (se t.ex. Michael Hesselholt Clemmesen, 'Koldkrigsutredningen - Danmark under den kolde krig', Forum for forsvarsstudier (København: Forsvarsakademiet, december 2005).

<http://forsvaret.dk/FAK/Publikationer/Forum+for+Forsvarsstudier/#{DF21A52E-3FDA-4266-A56C-C3ECF128ED56}>). Clemmesen talade i termer av 'svineri' och 'konspiration' (se Poul Pilgaard Johnsen, intervju med Michael H. Clemmesen, 'Enøjet', *Weekendavisen*, 2 september 2005; se också mitt svar: Ola Tunander, 'Clemmesens blindhed', *Weekendavisen*, 9 september, 2005). I oktober 2005 inviterades Clemmesen till Stockholm för samtal med svenska amiraler som Bror Stefenson och Per Rudberg. Han talade om utredningen inför det svenska Kungliga Örlogsmannasällskapet och Kungliga krigsvetenskapsakademin, och inte minst ägnade han sig åt en kritik av mitt arbete (Olof Santesson, 'Clemmesens kalla krig – Föreläsning och diskussion inför Kungl. Krigsvetenskapsakademien och Kungl Örlogsmannasällskapet den 27 oktober 2005', *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr. 5 2005, s. 74-79). Därefter gick amiralerna Rudberg och Stefenson upp till den danska ambassadören i Stockholm och överlämnade en protestnot med krav om att utredningens skrivningar om ubåtsincidenterna 'korrigerades' (se brev från amiralerna Per Rudberg och Bror Stefenson till Danmarks utrikesdepartement till uppdragsgivaren till DIIS utredning 'Danmark under den kolde krig', den 21 november 2005; se

också Tunander 2009c). I en intervju i *Jyllands-Posten* i december 2005 kräver amiral Stefenson att 'den danska regeringen och utrikesdepartementet åtminstone tar avstånd från det som är skrivit om ubåtskränkelse i rapporten' (se Jens Grund og Jette Elbæk Marsessa, 'Ny front i strid om koldkrigsrapport', *Jyllands-Posten*, 23 december 2005).⁴⁶ Om jag har förstått saken rätt är det emellertid inte praxis i Danmark att låta regering och utrikesdepartement 'korrigera' vetenskapliga arbeten. Detta kom heller aldrig att ske.

⁴⁷ Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004), *Norsk forsvarshistoria (bind 5) – Alliansforsvar i endring*, Bergen: Eide Forlag, s. 43.

⁴⁸ Ibid, s.43-44.

⁴⁹ Mathias Mossberg (2008).

⁵⁰ Ibid. Mossberg skriver: 'Det är nu 25 år sedan Ubåtskyddskommissionen presenterade betänkandet "Att möta ubåtshotet". Där gavs en detaljerad beskrivning av "det sannolika händelseförloppet" i Hårsfjärden. Kommissionen pekade ut Sovjetunionen på fyra indiciekedjor: optiska observationer, akustiska observationer, signalspaning och spår på havsbotten. Alla indiciekedjor i utpekandet av Sovjetunionen byggde på vad försvarsstaben levererat. Ingen av dem höll. De har av senare utredningar konstaterats inte tåla en noggrannare granskning. Sedan dess har både amerikaner och briter sagt att visst var de i svenska vatten. Och ryssarna har konsekvent förnekat inblandning. Nu, 25 år senare, har ubåtsfrågan aktualiserats igen i tv-program, artiklar och seminarier. Amiralerna och ubåtsjägarna har åter sökt slå fast att det handlade om Sovjetunionen och ingen annan. Amiralerna Per Rudberg, Bror Stefenson och Göran Wallén samt analyschefen Emil Svensson skrev i SvD den 2 oktober 2007 att "ny information" hade framkommit sedan Sovjetunionens sönderfall som stödde dem i deras övertygelse att ubåtarna kom från Sovjetunionen. Men det finns ingen ny information. Författarna presenterade i stället gammal desinformation av typ Viktor Suvorovs bok från 1982, som allmänt ansetts vara ett hopkok från västliga underrättelsetjänster. Bilden av det sovjetiska ubåtshotet mot Sverige skapades av framförallt tre komponenter: Utöincidenten 1980, den 1981 strandade sovjetiska ubåten U 137 "Whiskey on the Rocks", samt den dramatiska ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982. 2000 års Ubåtsutredning lade fram tidigare inte kända fakta i alla dessa tre fall. Vid Utöincidenten sade ÖB Lennart Ljung att signalspaning pekade på Warszawapakten. Detta var fel. Uppgifterna om signalspaning hänförde sig till en samtidig ubåtsbärningsövning i södra Östersjön. Det hade inrapporterats av FRA, men inte beaktats av ÖB. Analysen efter incidenten nämnde både WP-ubåt och en västtysk ubåt typ 206. Men ingen na-

tionalitetsbestämning kunde göras och intrycket som gavs allmänheten var att det var fråga om sovjetiska ubåtar. Efter U 137:s inträngning utanför Karlskrona sökte ryssarna med flyg och fartyg efter u-båten i dess patrulleringsområde, öster om Bornholm, långt ifrån Gåsefjärden. Detta inrapporterades av FRA, men stoppades undan i försvarsmaktens arkiv. Senare framkom ytterligare uppgifter som visade att sökområdet utanför Bornholm också tilldrog sig intresse från Natoflyg. Också denna information var känd inom försvarsmakten, men stannade där. I Hårsfjärden var det ingen som tvivlade på att det åter handlade om sovjetiska ubåtar. Att det bara några månader tidigare förkommit kränkningar som pekade på väst, och i minst ett fall starkt, förtegs av den svenska marinen. Istället presenterades i Ubåtskyddskommissionens rapport den felaktiga uppgiften att "Ingen observation har erhållits som tyder på intrång på svenskt territorium av ubåt tillhörande Nato", samt att det framstår som "klart att kränkningarna vid Hårsfjärden, liksom andra kränkningar under 1980 – 82 (min kurs) utförts av ubåtar tillhörande Warszawapakten". Att det i Hårsfjärden fanns observationer som pekade på Nato är ostridigt och finns dokumenterat i krigs dagböcker och beskrivet i flera utredningar. Det gäller både PQ-observationer, optiska iakttagelser och ljudupptagningar. Men att åtminstone två incidenter under månaderna före Hårsfjärden 1982 pekade på väst har tidigare inte nämnts. Den ena av dessa incidenter, från Västkusten den 21 mars, omtalas i Ubåtskyddskommissionens rapport, men ingenting sägs om möjligheten av en västubåt. Istället blir intrycket att denna incident är ytterligare en i raden av sovjetiska kränkningar. Vid den andra incidenten, från februari 1982, observerades en ubåt utanför Utö från land under flera minuter av en trovärdig bedömare. Ubåten var mycket lik en viss västubåt med ett karaktäristiskt utseende. Det märkliga med rapporten härom, som är en av de tydligaste som finns, är vad som hände med den sedan, det vill säga ingenting. Den sågs av ett fåtal personer, belades med omfattande sekretess, och har sedan dess aldrig hörts av. Händelsen finns indikerad i ÖB:s rapportering, men utan antydning om nationalitet. Därmed kom den, liksom incidenten på Västkusten, att räknas in i det underlag som användes för att visa att det var sovjetiska ubåtar. Rudberg med flera hävdade i SvD att det inte finns några som helst bevis på att det rörde sig om Natoubåtar. Med tonvikt på bevis är det ett riktigt påstående. Problemet är att det inte heller finns några som helst bevis på att det rörde sig om sovjetiska ubåtar. Likväl sökte Rudberg med flera med hjälp av vad de kallade "ny information" stöd i sin "övertygelse" att ubåtarna kom från Sovjetunionen. Men denna tes övertygar inte längre. Trots att Sovjetunionen fallit samman och därmed en rad påtvingade

lojaliteter brutits har ingen ny information framkommit som stöder antagandet att det var sovjetiska ubåtar i Hårsfjärden. Ubåtsutredningen 2000 och 2002 års säkerhetspolitiska utredning ägnade mycken tid åt att söka den ”nya information” som många förmodade låg och väntade i spillrorna av Sovjetunionen. Inte minst fanns förhoppningar om att balter och andra som tjänstgjort i den sovjetiska marinen nu skulle ta bladet från munnen och erkänna operationer mot Sverige. Så har inte skett. Inte mycket har heller framkommit om sovjetiska anfallsplaner mot Sverige. Också i Washington var under 1980-talet den förhärskande bilden att den sovjetiska krigsplanläggningen – och övningsmönstret – inte innefattade angrepp på Sverige. Rudberg med flera hävdade att det successivt framkommit att Sovjet hade undervattenssystem för att tränga långt in i våra skärgårdar. De hänvisade till rapporter från 1960- och 1970-talen. Men Ubåtsutredningens genomgång av den samlade kunskapen om sovjetiska miniubåtssystem, baserad bland annat på svenskt och annat underrättelsematerial, kunde inte styrka teorierna om en väl utvecklad sovjetisk kapacitet på området. Däremot fanns en dylik kapacitet i väst. I försvarsmaktens digra material i ubåtsfrågan finns rapporter med tydliga indikationer om nationalitet, som inte pekar österut. Men sådana rapporter försågs med rejäla hemligstämplar. Det är dags att avhemliga dylikt material så att även allmänheten och ”seriös forskning” kan få del av vad de i ämnet insatta redan känner till. Istället för vilseledande formuleringar om ”nyare uppgifter” grundade på gammal skåpmat från underrättelseskafferiet borde vi nu alla få del av de gamla uppgifter som faktiskt ger ny information i frågan.’

⁵¹ Mauno Koivisto, ’Ubåtsysterin orsakade mig plåga’, *Svenska Dagbladet*, 3 september 2008. Artikeln var också publicerad som kapitel i Koivistos bok *Grannar – Frändskap & friktion* (Atlantis/Söderströms, 2008), s. 168-172. Koivisto skrev: ’Under min statsministertid och presidentperiod nådde relationerna mellan Finland och Sverige ett lågvattenmärke. De kränkningar av svenska territorialvattengränser som ägde rum under början av 1980-talet ledde till en konflikt mellan Sverige och Sovjetunionen. I det sammanhanget ställdes också krav på Finland och bland annat mig som republikens president. Vi fördömde inte de sovjetiska kränkningarna, och sett ur dagens perspektiv förefaller det som om vi hade gjort rätt. Jag är medveten om att man fortfarande diskuterar frågan i Sverige och att man inte fullt ut är på det klara med vilka de skyldiga var. När den sovjetiska ubåten av Whiskeyklass i oktober 1981 gick på grund i Blekinge skärgård var jag statsminister och samtidigt ställföreträdande president. Den svenska regeringen konstaterade strax efter grundstötningen att det var fråga om den all-

varligaste kränkningen av svenskt territorium sedan andra världskriget. Situationen var plågsam för mig då svenska journalister hela tiden bad om kommentarer. Jag svarade på deras frågor med egna frågor, vilket väckte ett visst ogillande. Till detta sade jag att om de inte ville höra svaren så behövde de inte ställa några frågor. Också detta väckte ogillande.

Den svenska marinen låg inte och sov. Redan föregående år hade den upptäckt en ubåt på svenskt vatten med ubåtsjakt som följd. Operationen väckte stor uppmärksamhet i medierna. Samtidigt vaknade man till insikt om att Östersjöns strategiska betydelse hade ökat. Den sovjetiska flottan opererade aktivt både på Östersjön och på Norra Ishavet. Läget i Sverige var mycket spänt efter grundstötningen. Det talades rent av om "det kalla krigets svenska front". När man sedan i oktober 1982 inledde en aldrig tidigare skådad ubåtsjakt började svenskarna se främmande fartyg litet varstans. Efter en flottmanöver i Natos regi stannade två amerikanska örlogsfartyg i Stockholm för ett flottbesök. Mitt på ljusa dagen kunde ett antal ögonvittnen notera ett periskop alldeles intill det ena amerikanska fartyget. Tre dagar senare syntes en ubåt i partiellt ytläge i närheten av Stockholms hamn. Enligt forskaren Ola Tunander förefaller bådadera att ha varit amerikanska båtar med uppgift att eskortera örlogsfartygen. Tunander misstänker också att det periskop som några dagar senare observerades i närheten av Muskö flottbas tillhörde en västlig båt. I alla dessa fall hade det, menar han, varit ologiskt för en sovjetisk ubåt att så öppet annonsera sin existens. Kränkningarna fortsatte också under de följande dagarna. En ubåt passerade klart iakttagbart ett svenskt örlogsfartyg i Sandhamn och en jakt med sjunkbomber och artilleri inleddes. Följande dag gav ekolodsspaning rapporter om att en liten ubåt skulle gömma sig i närheten av Musköbasen. Medierna var på alerten, och den svenska marinen kunde jaga inkräktarna framför surrande tv-kameror. Internationell press och tv-grupper från USA och Västtyskland anlände för att bevittna det märkliga skådespelet, som fortsatte i flera dagar. I Sverige tycks man inte ha fullständigt klart för sig vem som gjorde intrång på de svenska territorialvattnen. Tunander lägger fram olika bevis för att eventuellt alla de båtar som flottan jagade skulle ha varit västliga.

Ubåtskommissionen från år 2001 under ledning av Ekéus bekräftar den föregående kommissionens åsikt att varken västliga eller östliga ubåtar kan uteslutas i detta sammanhang. Politiskt spetsades läget till, delvis av en tillfällighet. I Sverige hade Palmes socialdemokratiska regering nyss tillträtt, och man förväntade sig att regeringen skulle visa handlingskraft. Den tillsatte snabbt en ubåtskommission under ledning av socialdemokraten Sven

Andersson. I kommissionens rapport 1983 drog man slutsatsen att det sannolikt var sovjetiska ubåtar som stod bakom territorialvattenkränkningarna. Dessa beräknades uppgå till 40. Ekéus skriver i sin ubåtsrapport att det idag med säkerhet kan konstateras att slutsatserna var felaktiga, en konklusion som en svensk regeringskommission i sin rapport år 1995 redan hade dragit. Jag hade på känn att inte heller Palme själv från första början skulle ha trott att kränkningarnas antal var så stort som det sades eller att han rent av tvivlade på att de över huvud taget hade ägt rum. Man var emellertid tvungen att göra någonting. Redan från första början undrade jag varför någon Östersjöstat skulle vilja försämra situationen i området på detta sätt. Den svenska pressen godkände inte denna analys. Finland beskylldes för undanflykter, och man uttryckte sin förtrytelse över att Finland inte ville klandra Sovjetunionen för något annat än territorialvattenkränkningen i samband med den grundstötta ubåten. Jag fick kritik bland annat i Svenska Dagbladet, som ansåg att om jag inte hade informationer som den svenska ubåtskommittén hade undanhållit allmänheten borde jag avhålla mig från det slags kommentarer jag sysslade med. De enda som skulle ta emot detta med tacksamhet var makthavarna i Moskva, vilka skarpt förnekade att sovjetiska ubåtar skulle ha befunnit sig i svenska vatten, ansåg tidningen.

Kort efter detta reste jag på mitt första statsbesök, under vilket jag samtalande med Juri Andropov, som hade kommit till makten i Sovjetunionen. Jag konstaterade att jag misstänkte att det hela var fråga om provokationer och att det vore bra om Sovjetunionen gjorde något för att avslöja dessa. Andropov bad mig förmedla beskedet till svenskarna att Sovjetunionen bad dem sänka varje ubåt de kunde upptäcka i de egna vattnen. När jag ett par månader senare berättade detta för Palme i samband med världsmästerskapstävlingarna i friidrott i Helsingfors [augusti 1983] såg han vresig ut och sade ingenting. Senare berättade bland andra Förenade staternas försvarsminister Caspar Weinberger att brittiska och amerikanska ubåtar gjorde rekognosceringsturer in på svenskt territorialvatten. Avsikten var att kontrollera den svenska flottans beredskap. De svenska myndigheterna var medvetna om detta. Vem som visste är oklart, men någon visste. Om det hade varit Sovjetunionen som i stor skala låg bakom kränkningarna hade det lett till starkt tvivel om landets pålitlighet och vilja till avspänning. För mig var ubåtsaffären och den spänning som den åstadkom i relationerna mellan Sverige och Finland plågsamma. Som jag berättar i mina memoarer slog nog den svenska pressens tal om sovjetisk stormaktsarrogans tillbaka på svenskarna själva. I Sveriges attityd mot Finland fanns rester av den tidigare stormaktens mentalitet. Lyckligtvis lät vi inte de svenska mediernas krav

påverka oss. Enligt min mening borde Sverige och Finland föra någon form av officiella samtal kring ubåtsaffären. Den efterlämnade en så dålig smak i munnen.'

⁵² Mathias Mossberg, *I mörka vatten – Hur svenska folket fördes bakom ljustet i ubåtsfrågan* (Stockholm: Leopard, 2009), s. 153, 157, 160, 163, 178, 186, 187 och 190.

⁵³ Ibid. (omslag).

⁵⁴ Se kapitel 7.

⁵⁵ Dansk Institut for Internationella Studier (DIIS, 2005), s. 467.

⁵⁶ Mauno Koivisto (2008).

⁵⁷ Peter Huchthausen, and Alexandre Sheldon-Duplaix, *Hide and Seek: The Untold Story of Cold War Espionage at Sea* (New Jersey: Wiley, 2009), s. 285.

⁵⁸ Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989).

⁵⁹ Evabritta Wallberg, 2001, 'Rikets säkerhet – Försvarssekretessen i ett historiskt perspektiv', *Meddelanden från Krigsarkivet*, nr. XXI, s. 93 (45-47).

⁶⁰ Frågan uppstod först i samband med att Ekéusutredningen sökte efter ett 'grönstämplat' dokument om Hårsfjärdshändelserna som skrivits av chefen för OPG (Operativt Genomförande) till försvarsministern. Detta framstod som en helt central rapport, och vi hoppades att dokumentet skulle finnas i försvarsdepartementets reguljära arkiv. Vi informerades emellertid av den ansvarige officeren att de 'grönstämplade' dokumenten fanns i ett särskilt arkiv, men det dokument vi sökte efter fanns inte. Han menade att det antagligen hade bränts, och att detta icke var ovanligt eftersom de 'grönstämplade dokumenten' inte hade någon juridisk existens (Ekéus och Tunander samtal med försvarsdepartementets ansvarige december 2000).

⁶¹ Samtal med en tidigare sekreterare till en minister 2008.

⁶² Ola Tunander, *Norden och USAs maritima strategi – En studie av Nordens förändrade strategiska läge*. Försvarets Forskningsanstalt, FOA Rapport C 10295-1.4, 1987.

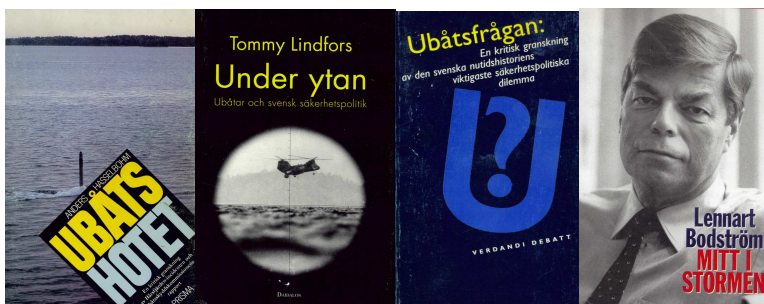
⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ola Tunander (1987), 'Grey Zone and Buffer Zone – The Nordic Borderland and the Soviet Union', *Nordic Journal of Soviet & East European Studies*, vol. 4:4, s. 3-34.

⁶⁵ Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989).

⁶⁶ Ibid. S. 115-16.

⁶⁶ Anders Hasselbohm skrev ett par artiklar i *Dagens Industri* 1983 'Analys av motorljuden: Minst en Natoubåt fanns i Hårsfjärden' (15 mars, 1983) och

Böcker av Hasselbohm, Lindfors, Medborgargruppen och Bodström.

'Jakten på Hårsfjärden: Marinen fick hjälp av Norge för att identifiera ubåtsljuden' (16 mars, 1983), samt boken *Ubåtsshotet – En kritisk granskning av Hårsfjärdenincidenten och Ubåtsskyddskommissionens rapport* (Stockholm: Prisma, 1984). Dessa bidrag innehöll en mängd uttalanden som pekade på västlig aktivitet. 1987 skrev han åter en artikel i *Dagens Industri*: 'Fem år och två månader efter Hårsfjärden kommer bekräftelsen: Skadad ubåt smög ut genom Öresund' (17 december 1987). Olle Alsén har i flera artiklar i *Dagens Nyheter* pekat på indicier för västlig aktivitet, se t.ex. 'Indicierna som försvann', *Dagens Nyheter* (21 december, 1987) och 'Ubåtar från Nato fick fri lejd i skärgården', *Arbetet*, 9 juni (1992). Tommy Lindfors har i artiklar i *Dagens Nyheter* 1991-92 samt i boken *Under ytan – Ubåtar och svensk säkerhetspolitik* (Göteborg: Daidalos, 1996) pekat på det märkliga att svenska ubåtsjakter följdes av att skadade amerikanska ubåtar anlände till US Navys bas i Holy Loch i Skottland. 1999 kom den s.k. Medborgargruppen ut med en debattbok *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma* (Uppsala: Verdandi debatt, 1999). Boken innehöll bidrag den tidigare utrikesministern Lennart Bodström, arméchefen Nils Sköld, kommandör Karl Andersson samt Tommy Lindfors och Ingemar Myhrberg. Samma år publicerade Ingvar Carlsson (1999) sin bok som också hade ett avsnitt med kritik av marinens och försvarstabens tolkning. Året därefter kom Lennart Bodström ut med en egen bok som också tar upp ubåtsfrågan *Mitt i stormen* (Stockholm: Hjalmarsson och Högberg 2000).

⁶⁸ PRIO International Conference on 'Nuclear Technology and Politics' at Rjukan, Norge, 16-18 juni 1993.

⁶⁹ SOU 1995:135.

⁷⁰ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.

⁷¹ CÖrLBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982 (Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaards krigsdagbok); CÖrLBO (Chefen för Örlogsbas Ost) Underrättelseorienteringar, oktober, 1982; CMS Krigsdagbok (Handskrivna och utskrivna version för chefen för minspärtrupperna och chef för Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olov Kviman), 6-15 oktober, 1982; (SCSK Rapport) 'Ubåtsincident Hårsfjärden'. Dag-för-dag-rapport från stabchefen Stockholms kustartilleri i Vaxholm, överstelöjtnant Jan Svenhager. Rapporten gäller perioden 5 – 14 oktober.

⁷² Marinens Analysgrupp: Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982.

⁷³ CM/Grandin, 1982. 'Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård', av konteramiral Gunnar Grandin (ordförande) och överste Sven-Åke Adler (vice ordförande) för Chefen för Marinen 3 december 1982.

⁷⁴ Göran Wallén 2002. 'Hårsfjärden 1982 – fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 1, s. 33-50 (se mitt svar: 'Chefen för operationsledningen – part i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 2, 2002, pp. 137-150 samt Bror Stefenssons Göran Walléns och Emil Svenssons svar i följande nummer); Jerker Widén 2002. 'Konspirationsteori om ubåtsincidenten i Hårsfjärden 1982 baserad på bristande bevis', *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr 1, s. 99-107 (se mitt svar: 'I Sverige föredrar man att ingenting se och ingenting höra', *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr. 3, 2002 s. 97-106); Göran R. Wallén and J. J. Widén, 'Comment, *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (Area Studies), 8 April 2005 (se mitt svar: 'Comment: The "Suspect" Who Investigated Himself', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*, Area Studies: Submarine Incursions in Swedish waters, 17 May, 2005: <http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>); se också Clemmesen (2005).

⁷⁵ Emil Svensson (2006), *Under den fridfulla ytan*, Stockholm: Marinlitteraturföreningen.

⁷⁶ Carlsson (1999), p. 115.